

Det Siette Capitel

Om Skanderborg Amt.

Skanderborg Amt. Amtets Grænser. Dette er et af de største Amter i Stiftet, dets Grændser mod Norden stode paa Dronningborg Amt, mod Vesten paa Silkeborg Amt, mod Synden paa Stierholms Amt og Horsens Fiord, mod Østen paa Aakiers og Havreballegaards Amter. Amtet indeholder 5 hele Herreder og et Stykke af det siette, nemlig: Hielmslevherred, og 5 Sogne af Giernherred. Det staaer under samme Amtmand og Amtsforvalter med Aakier-Amt, og Amtstuen er i Skanderborg. Udi dette Amt er imod 8000 Tønders contribuerende Hartkorn, foruden Herregaards og Prestegaards fri Jord.

Beskaffenhed. Naar man undtager Tyrstingherred, som grændser til Hederne og falder noget skarp, saa bestaaer dette Amt af god Jord og Eiendom, har god Græsning paa de fleste Steder og skønne Skove overalt, og Bønderne ere i lovlig god Stand. **Mineralier.** Af Mineral-Arter vides her ikke meget, undtagen at i Hadsteen Skov skal findes Jern-Erts. Jord-Marv findes her og der, og bruges af nogle til Jordens Forbedring. Ved Vester-Mølle i Frue-Ring Sogn findes et Slags fint hvidt Leer og ved Røde-Mølle fint rødt Leer, hvoraf fabrikeres Maler-Farver, Okker og Brunrødt. I Rye Sogn og Skov ligger et Bierg, kaldet (182)

Himmelbierg. Himmelbierget, som paa den østre Side, formedelst den Steilhed, ei er at bestige, og skal være nogle 1000 Favne høit. Paa vestre Siden har man næsten at gaae en halv Time, førend man kan komme der op. Toppen er en 30 Favne i Omkreds, og kan man derfra tælle en Mængde af Kirker, ja see ud over Landet til Søen lige til Samsøe, som er 8 Mile derfra. Førend man kommer til Biergets Top er et klart Kildeveld, saa og her og der paa de grønne Pladser imellem Bakkerne, man har at bestige, nogle Bøge-Træer, men oven paa Toppen er hverken Træer, Græs eller Vand. Ellers findes i Amtet mange gode Kilder, af hvilke nogle har passeret for hellige og Læge-Kilder, og fordum været søgte med megen Overtroe, ligesom og en og anden deraf endnu besøges af Syge og Vanføre ved St. Hans Dags Tider, deriblant vare St. Sørens Kilde ved Rye, St. Annæ Kilde i Veng, Dagmars Kilde i Vitten sær berømte. Men en af de merkeligste Kilder er vel Hielmslev Kilde et Stykke fra Dover, saa kaldet af den Bye Hielmslev, som fordum derved haver ligget, og hvoraf Hielmslevherred har sit Navn. **Søer.** Paa ferske Søer har Skanderborg Amt ingen Mangel, men kan fremvise ved 16 Stykker eller flere, og falder i nogle af dem godt **Fiskerie.** Blegind-Søe er en Miil lang, og giver Brasen, Aal, Aborre, Gedder og Skaller. Ved Urup ere to fiskerige Søer. I Lading-Søe fanges Brasen, Aborre og Gedder. Fra denne Søe skal fordum have gaaet Baade til Stranden. Om Veng-Søe og Ravn-Søe fortælles, at den første fryser strax til, men ved den anden aldrig for Soelhverv er forbi. Fra Skanderborg Søe, som endnu er navnkundig af den store Konges CHRISTIANI IV. Første Navigations-Øvelser, samt Mos-Søe, og igiennem flere (183) Søer udi dette Amt **Aaer.** har den berømte store Aae sin Oprindelse, som løber forbi Silkeborg ud i Randers-

Fiord og kaldes Guden-Aae. Fra Skibye gaar en liden Aae til Aarhuus Mølle, af hvilken man i gamle Dage kunde segle Aarhuus forbi ud i Søen. Imellem Brads- og Tyrstingherreder ere tvende Aaer som giøre Skilsmisse, den ene kommer fra Halle-Søe i Grestrup Sogn, den anden løber ud i Rye-Søe. Møller og Fabrikker. Ved disse og flere Aaer drives endeel Vand-Møller, hvoraf men i det mindste kan tælle over tyve her i Amtet. Iblant disse har man i sær at merke følgende: Bodil-Mølle, hvorved er en Høelee-Fabrik, Bryrup Mølle, som har en Kobber-og Jern-Fabrik, Harlev-Mølle et Kobber- og Høelee-Verk, en Sauge-Mølle ved Matterup, Røde-Mølle, hvorved er ovenmelte Okke-Verk. Udi dette Amt findes ikkun én Kiøbsted, som er

Skanderborg.

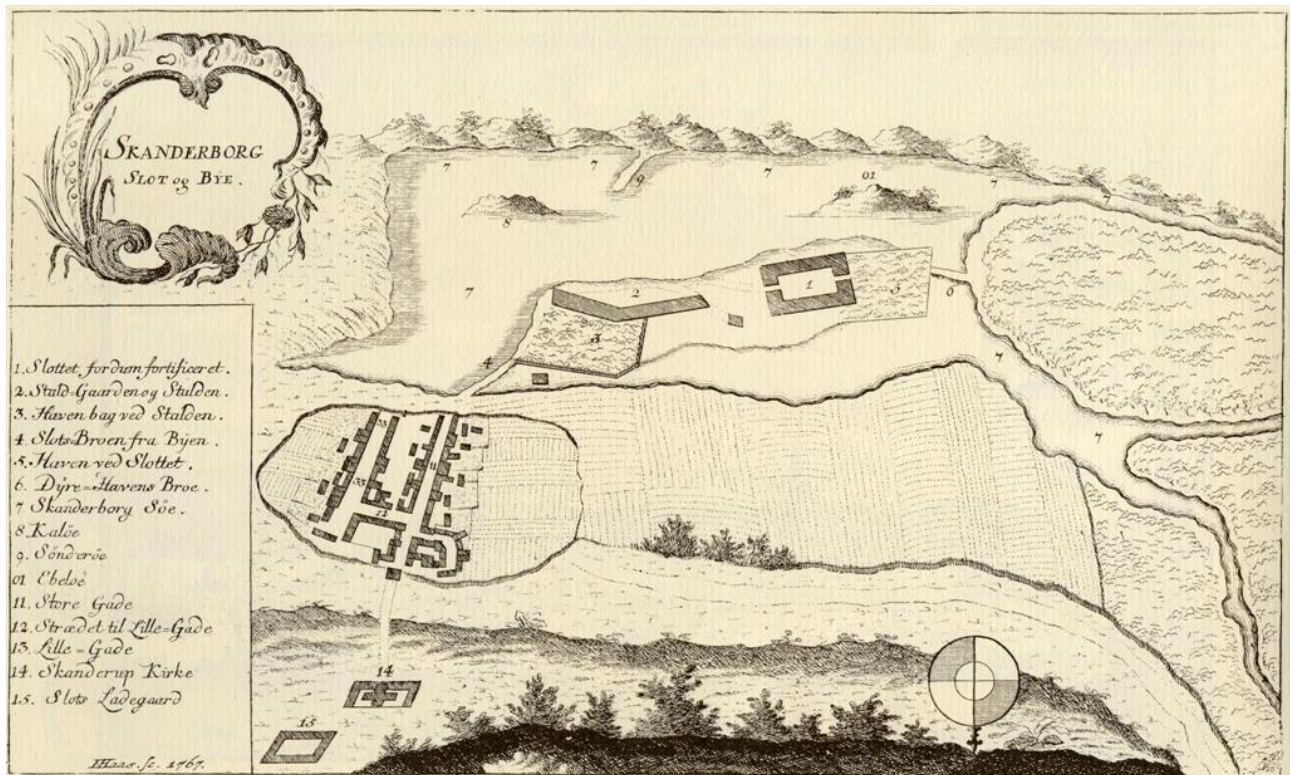
Byens Lægde. Skanderborg Bye ligger i Hielmslevherred, omtrent midtveis mellem Aarhuus og Horsens, efter Kartet paa 56 Gr. 7 Min. Latitudinis og 25 Gr. 50 Min Longitudinis. Byen er vel ikkun liden, dog temmelig bebygget oh ikke uden Næring. Den har nogen Land-Handel og lidet Agerbrug, men ingen Skibsfart, thi Havet er ved to Mils Veis derfra. Her holdes Amtstue for Skanderborg og Aakier Amter. **Navn.** Man behøver ikke længe at søge efter Oprindelsen enten til Byen selv eller dens Navn, da det er bekiendt, at Stedet for begge Dele har at takke det derhos liggende skønne og ældgamle, men nu til sin Undergang heldende, Slot g. Hvorfra Slottet har faaet sit Navn, derom ere adskillige og ulige Meninger. Nogle hidlede (184) det fra en Mand, som her først har bygt sig en Bolig, og heed Schander, som har haft mange Sønner, af hvilke den Familie Schandbierre, siden kaldet Sandberg, er kommen. Med denne Mening synes alt for fabelagtig og aldeles uden Grund. PONTANUS og flere tage rimeligen Anledning til Navnet af Egnens Skønhed, som er en Blanding af Søe, Skove og frugtbare Marker, og holde for, at Slottets ældste Navn kan have været Skøneborg, som med Tidens Længde har saaledes forandret sig. RESENIUS i sin Danske Atlas anfører en til Syne endnu herligere Etymologie, og holder med dem, som derevere Navnet fra Skanderne, et Gothisk Folk, hvis Første havde sit Sæde i Scandinavia. Andre bringe en meget mere enfoldig Meening frem, og berette, at nordvest for Byen har ligget en Gaard eller rettere en Bye kaldet Skanderup-Gade, og hvoraf Slottet skulde have faaet Navn. Dette nærmer sig allermest til Sandheden; Thi man veed, at der strax hos ligger et Hoved-Sogn kaldet Skanderup, hvortil forudm utvilagtigen maae have været en Bye af det Navn Skanderup, som har givet Sognet sit Navn, hvilket Navn i gamle Dage er blevet skrevet Skanthorp eller Skandorp. Naar man nu tillige veed, at Slottet i meget gamle Documenter og Krøniker skrives Skanthorpborg eller Scandorpborg til Skanderborg, de ter, en Borg eller Slot anlagt hos Byen Skandorp eller Skanderup. End videre, Kong FRIDERIK III i sin Stadfæstelse paa Byens Friheder af 1648 nævner dens Indvaanere saaledes: Vore og Kronens Undersatter, som ere boende udi Skanderup for vort Slot Skanderborg. Ligesom nu Byen (185) Skanderup har givet Slottet Navn, saa har og Slottet igien, efterat Byen blev Kiøbsted, laant den sit Navn, at Byen nu saavel som Slottes kaldes Skanderborg. At man ellers finder Forandringer i Navnets Skrivning, saasom Skanderupsthorp, Skandelborg, og deslige, det bør henregnes til Feil af Skriverne. Vil nogen gaae videre, og søge Oprindelsen til Skanderups eller Skanthorps Navn, da var dette ikke urimeligt at finde samme i det Islandske Ord Skår, Skån, præstans, eximius, hvilket er det samme som vort Danske Ord Skøn eller Skiøn, og vilde deraf udkomme en Skøn Torp, hvilket da maatte give Styrke til ovenstaaende Pontani Mening, og svare til Stedets Situation. **Søer.** Nær ved og omkring Byen ligger fire ferske Søer, hvoraf den største omringer Slottet, og ere derover tvende Broer, den ene paa østre Siden imellem Byen og Slottet, den anden paa vestre Dyrehaven. I disse Søer er Mængder af adskillige Slags Fisk, Gedder,

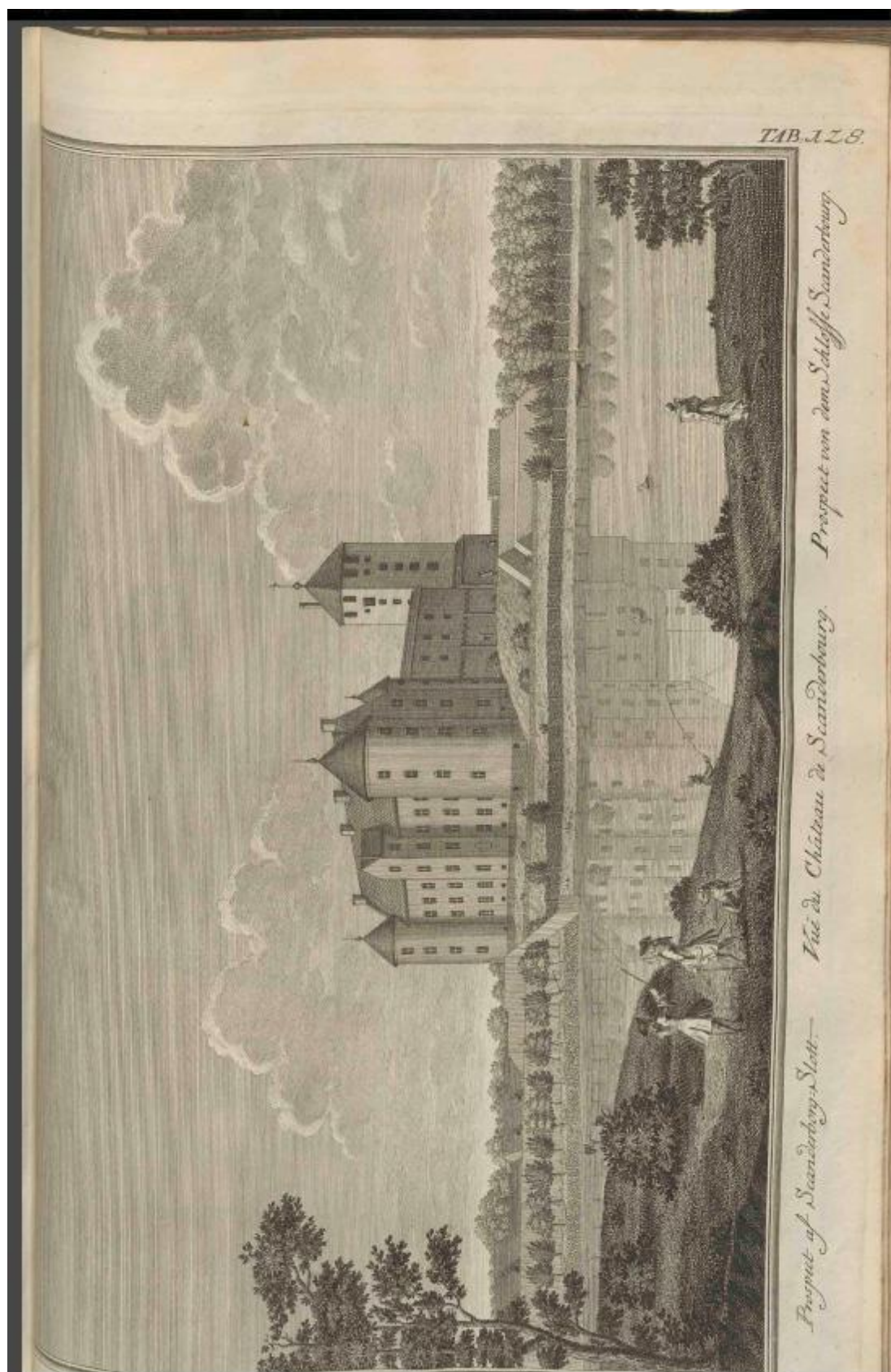
Aborre, Skaller, Flitter, Sudere, Aal og Brasen. Norden for Byen ligger Skanderborg Ladegaard, og den med Steenmuur indhegnede Heste-Have, hvori er god Skov af Eeg, Bøg og Hessel. Deruden for ligger Skanderup-Skov.

Slottet. Slotter er meget gammelt, og vides ei, naar eller af hvem bygt. Det ligger høit, som paa en Bakke, ved den sydvest Ende af Byen, anlagt paa et særdeles fornøieligt Sted, og saa got som paa en Øe, af den ferske Søe fast omflødt og med store Skove omgiven. Før Kong ERIK PLOGPENNING'S Tide har dette Slot vist været til; thi det findes, at hans Dronning JUTTA har i Aaret 1249 opholder sig paa Skanderborg. Ja end mere, det fortælles, at Kong (186) VALDEMAR II. Var paa Skanderborg, da hans Dronning DAGMAR 1212 laae for Døden udi Ribe. Paa dette Slot skal Marsk Stig have undsaet Kong ERIK GLIPPING, og hans Dronning AGNETE opholdte sig der 1286 da hun fik at vide Kongens ynkelige Død. Under Kong CHRISTOFFER II ulykkelige Regiering, da Kongen for og efter 1330 var saa got som landflygtig i sit eget Land, var Skanderborg fast det eneste Sted, han havde tilovers at opholde sig paa. 1340 efterat Niels Ebbesøn havde nedlagt Greve Gert, og begyndte overalt at forfølge de Fremmede, som havde Landet inde, blev han endelig selv, efter de flestes Mening, i et Slag ved Skanderborg Slot, som han havde beleiret. 1368 var Skanderborg, med de andre Kongens Slotte i Jylland, af Holstenerne og de Oprørske atter beleiret. Kong FRIDERIK II har ofte om Sommeren forlystet sig paa dette Slot, havde og der 1587 en Besøgelse af Erke-Hertugen Matthias, som siden blev Keiser. Kong CHRISTIAN IV residerede i sine umyndige Aar som oftest paa Skanderborg Slot, og, siden han havde stor Lyst til Søe-Væsenet, lod han der bygge en liden Fregat og andre smaae Fartøier hvormed han jevnlig øvede sig paa Søen. Anno 1608 døde her paa Slottet Kongens Dotter Prinsesse ELISABET, og efter Tradition skal der i Slots Kirken være begravet. Kong FRIDERIK IV. Har og elsket dette Sted, og ladet Bygningen ud- og indvendig sette i god Stand baade til Ziir og magelig Beboelse, har ogsaa der for Slottet ladet anlegge en temmelig stor og yndig Have. Kong CHRISTIAN VI. Paa sin Reise til Norge 1733 ankom den 19 Maji til Skanderborg, hvor Hans Majestæt holdt Natteleie og Middagstaffel om anden Dagen, og bliver vel den sidste af Kongerne som har ligget paa dette Slot. (187)

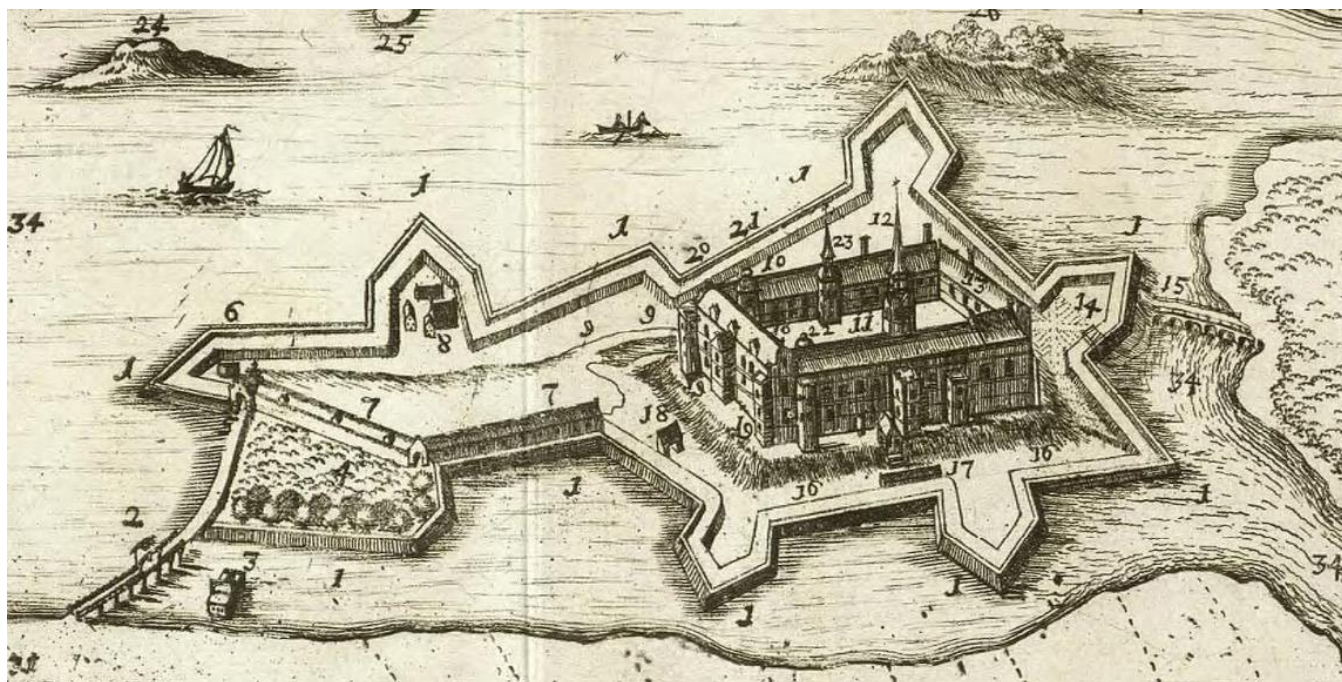
Med Skanderborg Slot er i dette Aar 1767 skeet en merkelig Forandring, at det med det øvrige Kongelige Gods fra Kronen er bortsolgt, undtagen Kirken, som Byen beholder. Slottets Bygninger og Baraquerne kostede 6481 Rdlr. Samme er indsendt til nærmere Kongel. Approbation. Af den gamle Bygningsart, er dette Slot meget anseeligt, stor og høit, med mange Taarne, og falder en Reisende sterkt udi Øienene. Det er meget trofast bygget og har skønne og dybe hvælvede Kieldere. Over Indkiørsels Porten seer man de Kongl. Vaaben, og i Steen udhuggen en Inscription med Kong FRIDER. II. Navn og Aarstal 1571 i hvilket Aar han formodentlig har ladet Slottet reparere og tildeels ombygge. I Fordum Tid har Skanderborg Slot, som og sees af RESENII Kart, været en Befæstning, som har udstaaet Beleiringer. Af hvad RESENIUS paa dette Kart til Slottet opregner, er endnu tilbage, Vindebroen, Porthuset, Opkiørselen til Slottet, Brøgerset og Bagerset, Borgegaarden paa Slottet, det store Klokketaarn, fordum et Fangetaarn, som formodentlig er det allerældste, og af en saa usædvanlig skiev Figur, som gjør et ordentligt Trapezium, at man paa et vist Sted i Haven kan see alle dets Hoved-Gesimsers fire Hiørner paa eengang, Urte-Haven, nye Broe, tvende Taarne, de Kongelige Værelsers Bygning i Øster, et Taarn til Kirken, et Taarn i Norden, et Taarn i Synden; Disse Taarne ere Runddele, hvori de ere indbygte. Det øvrige paa Resennii Kart er forandret og ikke mere til, nemlig: Fortificationen, hvor nu er anlagt en Have, Hyttefadet, Smidien, Staldgaarden, Køkkenet, murede hvælvede Render fra det gamle Køkken ud i Søen, det gamle Ridehuus siden Kornhuus, Porten ved Stalden ec. Slottes (188) accurate Prospect

og Grundtegninger sees i THURAHNS Danske Vitruvius T. II p. 223. No 125-128 som ogsaa nærmere kan sees af medfølgende Prospect og Grundtegning over Slottet og Byen som paa ny er forfærdiget.

Fra Thuraus Danske Vitruvius T. II

1. Fortificationen omkring Slottet.	10. Borgegaards port paa søndre side.
2. Vindebroen.	11. Borgegaards rum.
3. Hyttestedet.	12. det store Kloche taarn tilførn et fangetaarn.
4. Høfvenbag ved Stalden.	13. Køchen.
5. Porthuset.	14. Urterhøfven.
6. Smidien.	15. Ny broe.
7. Stallsaarden og Stalden.	16. Gamle Murede hvalde Rander fra det gamle Køchen udi Søen.
8. Gamle Brøgersit og Bøgersit.	17. det gamle Ridehus na Kornhuus.
9. Opkørselen til Slottet.	18. Porten ved Stalden.

19. Tvende Taarne.	28. Skanderups Kirke som er ret byens Kirke, dog ingen af byen
20. Kongens Residente som ligger i Osten.	Siger den men Slotts Kircken.
21. et taarn til Kirke.	29. Slotts ladegaard
22. et taarn i Norden.	30. Tegn til de Gamle Volde som blefve lagde i Keyserlige Krig.
23. et taarn i Syden.	31. Store gade.
24. Kaløe.	32. Strædet til lille gade
25. Synder-øe.	33. Lille gade
26. Ebeløe.	34. Skanderborgs Søe ellers Guden Aae
27. Dyrhøfven.	

Resenii Kort Skanderborg slot

Slots-Kirken. Slottet har et zirligt Capel eller Kirke, hvori prædikes for Amtmanden, Amtsforvalteren og Byens Indvaanere hver Søndag efter Kongeligt Rescript af 1699 den 14 Octobr., eftersom det faldt dem for besværligt at søge Skanderup Kirke, og samme desuden var for liden, hvorfor Slots-Presten, som tillige er Sogneprest til Skanderup og Stillinge, nød tilførn 100 Rdlr. Men den nu værende ved sin Vocation 1763 blev alene af Ousted og Taaning Prestekald tillagt 50 Rdlr. Aarlig, foruden hans sædvanlige Indkomst af Menigheden. Denne Slotskirke er kun liden, uden Orgelverk, Altertøiet af Fløel med Goluner givet af Kong IV. Til Kongens Stoel kan

gaaes fra Gemakerne. De øvrige Stole ere ordinaire af Eeg med Kong FRIDERIK II Navn og Vaaben. Til Alteret gives aarlig Voxlys og 8 Rdlr. Til Byens Fattige, som kaldes den Kongelige Genant. I Taarnet er en Klokke med Aarstal 1432 St. Andreas til Ære.

I Port-Huset er under neden Fængsler, oven over er hidindtil holdet Land-Militaire Sessioner saavel som Bye- og Birke-Ting. Bag ved Slottet og den Kongelige Have, som med smukke Gange, Fontainer og Jordvolde er prydet, ligger Dyrehaven og den skønne ferske Sø. Hvilket alt gjør Situationen om Slottet overmaade behagelig.

Byens Opkomst. Som det er gaaet med adskillige andre smaae Kiøbsteder, der ligge hos et Kloster eller Kongelig Slot, at der i Førstningen til sammes Fornødenhed har nedsat sig et lidet Antal af Haandverksfolk, Arbeidere, og Handlende, som efterhaanden ved tiltagende Næring har formeret sig og bygget flere Huse, indtil det omsider har faaet Anseende af (189) en Bye, og endelig erholdet Kiøbsteds-Ret; Saa har det og haft sig med Skanderup eller Skanderborg Bye, at den fra en ringe Begyndelse, saavel imedens Slottet stod under Bygning, som siden da det enten af Kongerne var beboet eller har haft Militaire Besætning inde, havde til Kong FRIDERIK II Tider saaledes tiltaget paa Bygning og Beboere, at Hans Majestæt fandt for got allernaadigst at tillegge den Kiøbsteds-Frihed, og ved Privilegium af 28 Octbr. 1583 at forunde dem, som boede der for Slottet og deres Efterkommere, at de inden for det Plankeverk, som der var opsat, maatte bygge, og bruge Kiøb og Sal, med Humle, Staal, Salt, Klæde og andre til Huusholdning behøvende Varer at sælge, dog skulde Lænsmanden udvise dem Plads a bygge paa, og de selv være fri fra Fiskeriet og fra at hugge i Kongens Skove uden Tilladelse, samt ei at drive deres Svin paa Skoven uden Oldengield at svare, men til deres Køer og Fæmon blev dem tilladt Fædrift deromkring frit, dog Kongens Enemerke til Slottet og Ladegaarden undtagen. Dette Privilegium er 1600 confirmeret af Kong CHRISTIAN IV. Og 1648 af Kong FRIDERIK III. Anno 1620 den 26 Julii har Kong CHRISTIAN IV. Givet Skiøde paa Kroeriet ved Skanderborg Slot, imod at samme blev opbyggt med Kiøbsted-Bygning, hvori kunde herbergeres Kongens Hoffinde, naar behøvedes, og Stalderum indrettet til 8 Heste, med videre. 1648 den 6 December har Kong FRIDERIK III. Bevilget de for Skanderborg boende, at bekomme Ildebrand udviist af Kongens Skove, nemlig 200 Skov-Læs for sædvanlig Betaling. Siden er bevilget 100 Skov-Læs. Nu nyde de af Rye-Skov 50 Favne Ved og 50 (190) Skov-Læs Tørv.

Markeder. 1683 den 29 December har Kong CHRIST. V. bevilget, at St. Søren eller Hellig Kors Marked i Rye den 14 September og 23 Octobr. Samt det ved Hadsherred Ting holdet Marked første Mandag efter Hellig tre Kongers Dag, saa vel som og de der holdte Heste- og Qvæg-Markeder, skulde forflyttes til Skanderborg, og der alene herefter holdes. Disse maae formodentlig være komne i Afgang, siden man finder, at Kong FRIDERIK V. allernaadigst har bevilget ved Rescript af 25 April 1750, at der i Skanderborg aarlig maae holdes et Marked med Kramvare, Heste og Qvæg i 2de Dage, nemlig næste Torsdag og Fredag efter hvert Aars Paaske, saa og en Torvedag hver Tirsdag i Ugen.

Øvrighed. Byen skal i forige Tider, efter Beretning, ingen anden Øvrighed haft end Amtsforvalteren, men i senere Tid har den sorteret under Birkets Jurisdiction, indtil 1760 den 20 Junii, da Kong FRIDERIK V. allernaadigst beskikkede en Byefoged, som tillige er Birkedommer i Districtet, og holder Bye-Ting hver Fredag, men Birke-Ting hver Torsdag. Begge Retter holdes i en Stue oven Slottes Port-Huus. Her er og en Bye- og Birke-Skriver.

Gader og Huse. Byen bestaar af én stor Gade, Strædet til Lille-Gade, og Lille-Gade. Her afbrændte 1746 sytten Gaarde, som nu igien ere opbygte. Og bestaaer Byen i alt af 98 Gaarde og Huse, assecurerede i Brandcassen for 32560 Rdlr. Husene ere alle af Muur og Bindingsverk, én Etage, fire gamle undtagne, som ere 2 Stokverk høie. Generalinde Samnitzes Gaard er nye opbyggt og anseelig.

Indbyggerne udgiør 126 Familier af 346 Siæle over 12 Aar, foruden Rytterne, som her har deres Qvarteer. Indvaanerne (191) bestaae af, Amtmanden, som boer paa Slottet, Slots-Forvalteren, som og er Kongelig Gartner, og boer i en apate Bygning neden for Slottet, Ober-Førsteren, Amtsforvalteren, Birkedommeren og Skriveren, Presterne, nogle forneme Familier og Enker, 6 Kiøbmænd, 55 Handverksmestere, 9 Dagleire, Resten Fattige og gamle Folk, derforuden 4 Officerer, indquarterede i Byen, og en Esqvaderon Ryttere i Baraqverne og de Kongelige Stalde.

Publique Bygninger. I Byen er ingen Kirke, men Indbyggerne, som forhen meldt, efter Kongeligt Rescript søge Slotscapellet, som formodentlig herefter bliver deres Sognekirke. Tilforn har de gaaet til Skanderup Kirke, som var deres rette Sognekirke, hvor de og endnu høre Aftensang og begrave deres Døde. Denne Kirke blev ogsaa kaldet Skanderborg Sogne-Kirke, som sees af et strax efter Reformationen udgivet Document. Samme er et Livsbrev, som Kong N III. Anno 1547 gav Slotskriveren paa Skanderborg Peder Bertelsen paa Skanderborg Sogne-Kirke og Prestegaard, efter den Collatzes Lydelse, som han derpaa havde af Lænsmanden paa Skanderborg og Biskopen i Aarhus. Men da denne Mand siden gav sig til verdslig Handel, og ikke vilde blive Prest, forlænede Kongen ham 1554 med en Kronens Gaard udi Frerslev. Man veed ei til visse, om bemeldte Prestegaard laae i Skanderup, eller det er den, som endnu var til i Skanderborg i Begyndelsen af dette Seculo, men var da saa forfalden, at den med Kongelig Tilladelse 1702 blev bortsolgt for 300 Rigsdaler 4 Mark, hvilken Capitals Rente Sognepresten siden nød til Hielp til Huusleie, indtil 1762 da forige Provst samt Slots- og Sogneprest Hr. Christen Höeg, før sin Død forærede sin af nye opbygte Gaard til (192) en Residentz for sine Efterkommere i Embedet. I Kongens Smede-Huus blev siden holden Latinsk Skole, hvilken af Kong III 1651 var stiftet, men faa Aar derefter i den Svenske Krig igien gik under. Nu er dette Huus en Bolig for Slots-Degnen, som tillige ere et Skole-Huus, et Spøite- og et Vægter-Huus. I Byen har og før været Kongens Rustvogns-Huus og Jægergaard, hvor i Steden ere bygte Bracqver og Stalde for Cavalleriet af Tømmer og Steen fra Tvillum Kloster og Sielevskovgaard, som Kong FRIDERIK IV lod afbryde ved Rytter-Districtets Indretning.

Fattige. Til de Fattige og Huusarme i Skanderborg ere givne smukke Legata af Christian Fisker til Allinggaard 1744 og af Anders Dörup 1752. Ligeledes til fattige Skolebørn af Provst Höeg. Herom see HOFMANS Fundatz. T. II. P. 289. T. II. P. 201. T. XI Append. Aarh. Pag 6.

Handel og Næring. Byens Handel er ikkun ringe, siden den er en Land-Stad, som ingen Seglads har, og Varene maae føres til Vogns fra Søestæderne Aarhus og Horsens. Men den meste Næring bestaaer i Øl- og Brændevins-Sal. Fiskeriet af de mange omliggende ferske og fiskerige Søer kunde være en god Hielp for Indvaanerne, dersom det ikke var blevet forsømt af dem som har haft Søerne i Forpagtning. Nogle af de Gaarde, som ere bygte paa 50 til 60 Aar, og tilforn laae uden samme og nogle flere betale og Grundskat af den Grund deres Huse staae paa. Byens Grundtaxt er 331 Rdlr. 3 Mk. Byen eier selv ingen Jord, men hvad de bruge, har de enten som Bønder i Fæste ved Heedager og Skanderup Skov, eller for en vis Afgift i Forpagtning af Kongen, og nogle faa have lidet tilkiøbt Eiendoms-Jord. (193)

Consumpt. Consumptionen har været 1758 940 Rdlr. 1761 960. Rdlr. 1764 905 Rdlr. 1767 905 Rdlr.

Fabriker. Her er en Strømpe-Fabrik, oprettet af Kausk. Endnu tvende som har lært hos ham, Christen Wissing og Jens Mortensen, fabrikere og Strømper i Felleskab.

Skandser. Norden for Byen synes endnu Kiendetegn til de gamle Volde af en Skanse ved Byens Port, hvilken Resenius beretter at være anlagt ved de Tider, da de Keiserlige Indfald skede i Jylland. Ellers forestiller Resenii Tegning af Skanderborg, som er gjort ved 1677 ligesaavel Byen som Slottet omgivet med et Salgs Fæstnings-Verker, hvilke nu alle ere sleifede, dog er deraf endnu Kiendetegn tilbage.

Vi kommer nu til Herreder, Sogne og Herregaarde udi dette Amt.

1. Hielmslev-Herred.

1. Skanderup Sogn (a) Vrold Bye. Gram Bye. Foerlev (194) Bye.

- a) Kirken, som Kong FRIDERIK II. Har ladet i Stand sette, er liden, ligger en halv Fierdingsveis fra Skanderborg Bye paa Marken. Har et Taarn med Spir, som Etatsraad Folsak 1741 lod opsette, saavel som et Pulpitur i Kirken. I Taarnet to Klokker, den ene given 1735 af Krigsraad Gyberg, som og forærede Fløiels Altertøi med Galuner, Daaben og en Lysekroner til Kirken. Af Epitaphier findes her, over Carsten v. Sindens Kongel. Ridefoged til Skanderborg, døde 1653 Marcus v. Vopersnov Obristlieutnant som døde af et ulykkeligt Skud 1657 Peder Pedersen Borum Skrifer paa Aakier, han har 1650 givet en smuk Altertavle til Kirken. Clemens Clemensen Kongl. Amtskriver paa Skanderborg og Hustru Anne Jörgens Dotter, han gav 1657 en smuk Altertavle til Kirken. Forbemelte (194) Christen Knudsen Gyberg Krigsraad og Regimentskrifer over det Skanderborgske Rytter District, som døde 1740 og Frue Cathrine Elisabeth Melbour, døde 1738. Om Kirkegaarden er en anseelig grundmuret Muur, her begraves de Døde fra Skanderborg. Anno 1573 bevilgede Kong FRIDERIK II, Sognepresten i Skanderup Konge-Tiende af Gram Bye og Olden paa Skoven til 30 Svin i Steden for Tiende af Nybye, som var afbrudt og lagt under Skanderborg Ladegaard, ligesom Hans Majestæt og forhen 1567 havde tillagt ham Konge-Tiende af Stilling Sogn, siden han ingen Tiende bekom af Skanderborg Ladegaard. I Vrold Bye er fundet Kiendetegn af et Capel eller Kirke. Strax uden for Skanderborg ligger en Kongelig grundmuret Skole for Skanderup Sogns Ungdom.

Skavt-Mølle (b). Fuldbroe-Mølle. Skanderborg Kiøbsted. Skanderborg Slot. Skanderborg Ladegaard. Strygehuset et eenligt Huus.

2. Mesing Sogn (c) Annex til Adslev. Mesing Bye.
 3. Adslev Sogn (d) Adslev Bye. Jexing Bye. Koldensgaard og Mølle.
 4. Hørning Sogn (e), Annex til Bleging. Hørning Bye. (195)
-

- b) Har først været en Mølle at male Mang paa til Kongens Jagthunde, nu maler Skanderborg Bye deres Korn. Herved er en Hellig Kilde, som besøges Voldborg, og St. Hans Aftener af Syge og Skrøbelige, og hvorhos er en Blok.
- c) Paa Kirkens Kalk og Disk staaer: Peder Zeibrigh og Cathina v. Gagel 1684 med to Vaabener. Klokken støbt 1591 af Jens Rasmusen.
- d) I dette Sogn findes Jexings Dale, med meget høie Bakker paa begge Sider, som vare over en Fierdingvei.
- e) Kokken er støbt 1591. Alteret bygt 1593. Lysestagerne givne 1598 af Terkel Hansen Bornholm. I Hørning Bye er en Kongelig Skole, og en (195) privilegeret Kroe ved Landeveien. Østen for Hørning skal for endeel Aaringer siden være fundet et Stykke Guld, som Disken til en Klak, og blev oversendt til Kunstkammeret. Norden Byen ligger to Hedenske Offer-Steder kaldet Jyn-Ovne, og tvende store Bavn-Høie.

Dorup Bye. Biertrup Bye. Fregerslev Bye. Bodil-Mølle (f) Dørup Mølle.

- 5. Blegind Sogn (g). Blegind Bye.
 - 6. Stilling Sogn (h). Annex til Skanderup. Stilling Bye.
 - 7. Vitved Sogn (i) Annex til Frue-Ring. Vitved Bye. Fastrup Bye. (196)
-

- f) Ved Bodil-Mølle er en Høelee- og Skiærekniv-Fabrik, som drives ved Vand, indrettet 1740 med Kongel. Privilegio af Bertel Fisker.
 - g) I Kirken er et Epitaphium over Presten Esbern Rasmusen, hvor han og Hustru er afmalet, et andet over Capellanen Christian Hirtznach død 1740. Med Kongl. Tilladelse af 29 October 1753 har Sognepresten Lauritz Sörensen Vorsøe bygt en Preste-Enke-Bolig til Kaldet, som Enken nyder fri, tillige med en Toft 18 Favne lang og 15 favne bred, beboes altid af den ældste Enke i Kaldet, og hører ellers Presten til, imod at holde den ved lige. Kong CHRISTIAN III. Har tillagt Preste-Kaldet for dets Ringheds skyld Konge-Tienden af Blegind, og Kong CHRISTIAN V. har 1688 givet samme Tiende frie for Matricul Skat. Synden for Blegind Bye er en stor Søe, en Miil lang, hvori fanges Brasen, Aal, Aborre, Gieder og Skaller.
 - h) Kirken er uden Taarn, har en rar Kalk fra de Catholske Tider, med Mariæ og flere Billeder, Aastal 1519 og denne Inscroption i Munke-Bogstaver: Hunc calicem fiere procuravit religiosa & nobilis virgo *Marina Christierni* Priorissa Monasterii *Ring* in usum Altaris, neden om Randen: Beatae virginis præsati monasterii. I Stilling er en Kongelig grundmuret Skole
 - i) Vitved skal, efter en usikker Tradition, have Navn deraf, at en Enke flyttede Kirken herhid, fra et andet Sted kaldet Keilstrup paa Verring Mark, (196) hvor endnu sees Rudera af en liden Kirke. Paa Kastrup Mark ligger en stor Sten, kaldet Orme-Stenen, som gjør Grændseskiel imellem Hads, Hielmslev og Ning-Herreder, imellem Vitved, Astrup, og Hvilsted Sogner, og imellem Fastrup, Ønsted og Hvilsted Byer.
-
- 8. Frue-Ring Sogn (k). Frue-Ring Bye. Verring Bye. Svinsager Bye. Giesing Bye. Hee Mølle. Skaarup Bye. Vester-Mølle. Røde-Mølle (l). Rindlevggaard. Hoolbek Bye.
 - 9. Dover Sogn (m) Hemstok 2 Gaarde. Fiirgaarde. Illerup Bye. Boes Bye. Alken Bye. Sveistrup Bye. Sim Bye. Biedstrup en eensted Gaard. Nyegaard en eensted Gaard. (197)

- j)
- k) Frue-Ring, saa kaldet til Skilsmisse fra de andre Byer i Egnen, som heder Ring, har sit Navn af et Nonne, eller Fruer Kloster, fordum kaldet Ring-Kloster, som længe siden er nedbrudt og nu beboes af Bønder, har endnu i forige Seculo tilligemed Nissum- og Tanestrup-Gaarde ligget til dette Sogn, men er siden lagt til Hylke Sogn. Ved Rindelevgaard der i Sognet har staaet en Kirke eller Capel, hvoraf vises Rudera, og skal Kirke-Nøglen endnu findes der paa Gaarden.
- l) Ved Vester-Mølle findes fiint hvidt Leer og ved Røde-Mølle en rød Leer-Art, hvoraf beredes Okker-Farver og Brunrødt, som man har kaldet Dansk-Rødt, til Malernes Brug. Fabrikken er 1751 anlagt ved Røde-Mølle 3 Fierdingsveis fra Skanderborg strax hos Skaarup Bye, og tilhører P. Korsberg Kiøbmand i Aarhus.
- m) Dover Kirke, fordum kaldet St. Andræ Kirke, ligger for sig alene paa Marken. Paa Klokken i Taarnet læses: Venerabilis Abbas *Severinus* 1512. Denne var Abbed i Øm-Kloster, hvortil denne Kirke hørte. Presten boer i Sveistrup Prestegaard. Ved Bidstrup er er hedensk Alster, hvor en stor Steen er lagt paa 9 mindre, hvorpaa ved 30 Mand kan sidde, kaldet Jyn Ovnen, og strax derved er en hedensk, ottekantet Gravhøi. Efter en skreven Beretning af Niels Andersøn Sveistrup, som 1623 var Prest her i Kaldet (197).
10. Veng Sogn (n), Annex til Dover. Veng Bye. Venggaard. Haarbye. Søballe Bye. Nørre-Vissing Bye.

2 Tyrsting-Herred.

1. Tønning Sogn (a) Tønning Bye. Gamelstrup Bye. Trugelstrup Bye. (198)
-

- (fortsat) skal noget fra Dover ved Hielmslev-Kilde have ligget den Bye Hielmslev, hvoraf Herreder bærer Navn. Denne Bye, siger traditionen, skal saa været kaldet af en Herremand, som heed Hielm, hvilken blev bevertet af en Bonde med en god Davre, og derpaa dræbte Bondens 7 Fiender, som imidlertid overfaldt ham, men til Poenstentze opbygde Dover Kirke. Herlof Trolle, da han var forlænet med Ringkloster, skal have bragt over til Herlofsholm, dette Hielms Sverd, hvorpaa var sat denne Inscription: Hoc nocuos hosted septem necat ende vir unus. I Illerup Bye skal fordum have været en Kirke viet S. Crispino og Crispiniano til Øre men længe siden nedbrudt. Ligesaa har og i Boes Bye været Spor af en Kirkegaard kaldet gamle Kirkegaard, hvor man troer et Capel at have staaet.
- n) Kirken, kaldet St. Trinitatis Kirke, er en temmelig stor og smuk gammel grundmuret bygning, som formedelst to smaa Udbygninger ligner en Korskirke, paa hvis syndre Fløi Taarnet staaer, som er stort og høit. Paa Klokken staaer 1462. Derved har været St. Annæ Kilde, som fordum blev søgt af Syge, men da en Bonde til sin egen Nytte vilde tilstoppe Kilden, skal han have mistet sit Syn. Her har fra meget gamle Tider været et Kloster, men det synes at have ophørt ved 1171 da de sidste Munke flyttede derfra til Øm-Kloster. Ved Veng Bye

findes en Høi kaldet Jens Høi, hvor, efter Tradition, en Høfding ved Navn Jens skal være i et Feltslag slagen og begravet. I Nørre-Vissing Bye skal i gamle Dage have været smaae Søer, Vendsøe og Ravnsøe.

- a) Kirken er tækket med Bly, har et stort og høit Taarn. Efter et Document af 1411 haver i Gamelstrup Bye fordum været en stor Gaard kaldet Gamelstrup Hofgaard. (198)

2. Træden Sogn (b), Annex til Tønning. Træden Bye. Bredvads Mølle.

3. Ring Sogn (c) Ring Bye. Bredstrup Bye.

4. Gredstrup Sogn (d), Annex til Kloborg i Vradsherred. Gredstrup Bye. Hovedskov Bye. Nimdrup Bye. Kæmpes Mølle. Dauding Bye. Slauballegaarde. Hallegaarde. Løvidgaarde. Fuglriis. Nedergaard. Vingum Bye. Burgaarde. Rødvigsballe et Huus.

5. Vinding Sogn (e), Langballe en eensted Gaard. Ulstrup en eensted Gaard.

6. Bryrup Sogn €, Annex til Vinding. Bryrup Bye. Bryrup Mølle. Velling Bye. Løve Bye. Kolpen en eensted Gaard. Seit en eensted Gaard. (199)

-
- b) Sydost fra Træden Bye haver staaet en Herregaard kaldet Kigeberg, og en anden ved Trugelstrup, beboet af to adelige Jomfruer, som ei kunde forliges, og derover er Træden Kirke af den ene bleven bygt, efter uvis Sandsagn. Brevads Mølle ligger ved en Aae, som skiller imellem Tyrsting- og Vradsherred, og har sit Udspring i Nykirke Sogn, hvorfra den løber forbi Pinds-Mølle til Kloster-Mølle, hvor den udfalder i Rye Søe.

c) I dette Sogn er Ring-Søe, hvorved Prestegaarden ligger.

d) Paa Kirke-Muren staaer en stor firekantet Steen med to Løve-Billeder pa.

e) Der i Sognet ere 5 Søer, Langsøe, Qvindsøe, Kulsøe, Jilsøe, Hundsøe. Ved Bryrup Mølle ligger Møllersdal, hvorved findes trende Verker, som drives ved Vand, anlagte af Palle Møller med Kongl. Privilegio, nemlig en Kobber-Fabrik, et Høelee-Verk, et Nagelsmed-Verk. (199)

7. Fouling Sogn (f) Annex til Ring. Fouling Bye. Haarup Bye. Neder Astrup Bye. Væbnersholm Hovedgaard.

8. Tyrsting Sign (g) Annex til Kloborg i Vradsherred. Tyrsting Bye. Hutholm en eenlig Gaard. Matterup Hovedgaard. Matterup Mølle (h). Stis-Mølle. Værsnap et Huus.

9. Nim Sogn (i) Nim Bye. Morupgaard eller Brestenbroe Bye (k). Bollundgaard. Annex til dette Sogn er Underup i Nimherred.

-
- f) Paa Klokken i Kirke-Taarnet staaer en Inscription med fære Characterer, som viser, at Klokken er indviet til de hellige tre Konger, Caspar, Melchior, og Baltazar, Jesus og Mariae. Væbnersholm her i Sognet beboes af to Bønder, men har før været Herregaard, og nu bliver det paa by igien. I Astrups Bye er en Kongelig Skolde.

g) Kirkens Kalk er given af Tyge Brahe og Fru Berte Brok 1631 men Tyge Jespersen til Matterup har ladet den omgiøre 1693. Paa Klokken staaer nogle ulæselige Bogstaver. Altertavlen bekostet af Cancellie-Raad Tygesen. Det Fløiels Alterklæde, Messehagel, og et Crusifix, givet af hans Broder Justitzraad Emanuel Tygesen 1732. Af Tyrsting Bye har Herredet sit Navn.

h) Ved Matterup-Mølle er og en Saug-Mølle, som drives af samme Vand.

- i) I Nim-Skov findes et Bierg, kaldet Eslund Bierg, hvor der har staaet en Gaard med Volde om, hvis Rudera sees, og som tilsidst har været beboet af en fornem Mand Christopher Holgersen, som har givet Prædikestolen i Nim-Kirke. Gaarden skal være bleven ruineret af de Svenske, og Grunden lagt til 2 Gaarde i Nim. Denne Bye Nim har givet Nim-Herred i Stiernholms Amt sit Navn
 - j)
 - k) Brestenbroe saa kaldet af Brien som der er lagt over Aaen, Ved Byen er en Kilde, hvorved skal have staaet et Kloster, eller Capel, eller nogen anden stor Bygning, hvis Rudera findes, og heder Stedet endnu den gamle Kirkegaard.
10. Rye Sogn (l). Rye Bye. Emborg Kloster (m). Fiskerhuset. Faarehuset. Rye Mølle.
11. Vising Sogn (n). Synder Vising Bye. Addet Bye. Nedenskov en eensted Gaard. Vilholt en eensted Gaard. Pinds-Mølle. Vising Kloster (o)

-
- l) Dette Sogn findes i Matriculen under Hielmslev-Herred. Rye Kirke, kaldet St. Søren's Kirke, har været en stor Kors-Kirke, men deraf er nu alene tilbage den ene Ende eller tre Hvælvinger. Hvorvidt Bygningen før har straks sig, er endnu Kiendeligt. Anno 1660 efter den Svenske Krig befandtes denne Kirke af militæriske Plyndringer meget ruineret og af ulykkelig Ildebrand beskadet. Her findes en af de ældste Ligstene, som her i Landet er tilovers, over Biskop Sven af Aarhuus, som stiftede Øm Kloster og døde 1191. En anden over Thuro, som blev Abbed i bemeldte Kloster 1263 og den tredje over Peder Sörensen Abbed sammesteds som døde 1554. See Marm. Dan. T. II. Pag. 131. Anno 1573 har Kong FRIDRIK II tillagt Sognepresten i Rye Christen Nielsön for Kaldets Ringhed Konge-Tienden af Vising Sogn indtil videre. Ved Rye-Mølle har Rye-Søe, Mossøe, og andre derudi flydende Søer og Aaer deres Udløb, og siden løber ned til Silkeborg Mølle, og derefter faaer Navn af Guden Aae. I Rye Skov ligger det forhen beskrevne steile Bierg Himmelbierget.
 - m) Beboes nu af tvende Bønder, men var i gamle Dage det berømte Øm-Kloster, Cara Insula, som siden beskrives.
 - n) Vising Sogn er matriculeret til Hielmslev-Herred. Ved Prestegaarden har været et Jagthuus, hvor Kong FRIDRIK II har logeret. Annex til Vising er Voor Ladegaard Sogn i Voor-Herred. I Vising Bye er en Kongelig Skole.
 - o) Er nu to Bøndergaarde, men var fordum et Kloster, hvorom mere siden.

Af Tem Sogn i Vradsherred, Silkeborg Amt, ligge udi dette Herred: Salten Bye. Engetved en eensted Gaard. Foustrup Bye. Borred Bye. Raarupgaard.

2. Voor-Herred

- 1. Voor Ladegaards Sogn (a) Annex til Vising Tyrsting-Herred. Voor Ladegaard Bye. Dørup Bye. Møllerup en eensted Gaard (b) Krog en eensted Gaard. Voor-Kloster Mølle. Ham Bye. Ganstrup Bye.

2. Øst Birk Sogn (c) Øst- Birk-Bye. Satterup Bye. Vest-Birk Bye. Monbiereg Bye. Lillerupgaard. Holmgaard. (202) Holm Mølle. Urup Mølle. Raldalgaard. Løgballehuus. Birknesgaard. Purupgaarde. Urup Hovedgaard.
-

- a) Kirken har et høit Taarn, og ligger noget fra Byen. Sognet og Byen, som egentlig heder Voor og hvoraf Herredet er kaldet, har faaet det Tilleg til sit Navn af en Ladegaard, hvilke forud laae til Voor-Kloster, som siden beskrives, og som laae en Fierdingsveis derfra norden for Byen neden under Skoven, hvor nu er ovenmelte Mølle, og hvis Rudera endnu kiendes.
- b) Ved Møllerup Gaard findes et hedensk Alter, nemlig en stor bred Steen paa 3 store Stene og omkring den 7 á 8 Stene.
- c) Kirken med Taarn og Vaabenhuset forbedret af Niels Skram til Urup og Frue Kirstine Rosenkrands 1589 har en smuk Altertavle, og to udbygte Begravelser, i den eene ligger Peder Skram til Urup som døde 1601. Berte Brokenhuus gift med Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm døde 1657. 88 Aar. I den anden Begravelse hviler, Baron Jörgen Gyldenkrone til Urup som døde 1714 31 Aar og Frue Vibeke Dorthea Gersdorf, som siden fik Stift Amtmand Pentz, item Conferentzraad og Amtmand Jörgen Grabov som døde 1728 og Frue Lucia Hedvig von Levitzau, og Søn (202)

3. Yding Sogn.
 4. Lundum Sogn Lundum Bye. Lundum-Skov Bye
 5. Hansted Sogn (d), Annex til Lundum. Hansted Bye. Egebjerg Bye og Mølle. Rodved Bye. Rodvedgaard. Hansted Hovedgaard. Kanstrupgaarde.
 6. Ousted Sogn € Eier Bye. Tepstrup Bye. Riis Bye. (203)
-

Oberste Hans Grabov. I Birk Kirke hat været en Altertavle, som tilforn var i Ring-Kloster, med denne Inscription: 1480 completa est ista tabula tempore *Dorotheæ Laurentii* Priorissæ virginis venerabilis. I Sognet ere mange Høie. Et Document af 1568 viser, at disse Hr. Peder Skrams Gaarde, Lillerup, Tingstedholm, og Holms Mølle, da først ere lagte Birk Sogn.

- d) Kirken er med Taarn, og Choret smukt afdeelt. Et Epitaphium over Dorthea Hans Datter Anders Tonboes til Hanstedgaard, som døde 1711. Under Choret er deres hvælvede Begravelse. Hun gav ved Foundation 1705 Hanstedgaard og Gods, med Lundum og Hansted Kirker, til et Hospital, som er bygt af Grundmuur strax ved Kirken til 24 Lemmer, af hvilke hver nyder maanedlig 2 Rdlr. Og fri Ildebrand, med videre, Forstanderen beboer Hanstedgaard, og aflegger aarlig Regnskab til Stiftamtmanden og Biskopen i Aarhuus. See HOFMANS Fundatzer Tom. II. Pag. 302. 313. Samme Hospital er 16 Fag langt og 6 Dag bredt, opbygt 1712. Sydost for Byen er en Cirkel med mange Høie Anno 1548 vedtoges Voorherreds Mænd at give til at vedligeholde den ny anlagte Hansted-Broe, det første Aar hver 2 Skiepper Havre, siden én Skieppe Anno 1551 forlenede Kong CHRISTIAN III. Em-Kloster med Hansted-Broe, og befalede, at hver Mand i Hadsherred skulde hver tredje Aar udgive bemelte Skieppe Havre,
- e) Klokken er støbt 1591. Ved Kirken er en Kilde, kaldet St. Annæ Kilde. Presten boer i Snestrup Prestegaard. (203)

- Elling Bye. Biøstrup Bye. Sneptrup Prestegaard. Tammestrup en eeneste Gaard.
7. Taaning Sogn (f) Annex til Ousted. Taaning Bye. Horndrup Bye. Havreballe en eensted Gaard.
 8. Være Sogn (g). Haldrup Bye. Stensballe Bye. Blirup Bye. Mellerup Bye. Stensballegaard Hovedgaard. Værholm Hovedgaard.
-

- f) Klokken er støbt 1620. Til denne Kirke legerede Jens Nielsøn Hald, Borger i Kiøbenhavn, 1708 til nye lukte Stole, Pulpitur og andre Ornamente, 200 Rdlr. Hvorfor og Kirken indvendig er i smuk Stand. Han var født i Taaning Bye i en Gaard kaldet Hald. See HOFMANS Fundatzer Tom. II. Pag. 300. Til en Erindring af denne Gavnildhed læses en Inscription paa en Tavle i Choret med forgylde Bogstaver.
 - g) Paa Klokken i Kirke-Taarnet staaer Christopher Pax 1637 og indvendig paa Altertavlen, at Baron og Friherrinde Krag lød den forfærdige paa deres Søns Peder Krag's Fødselsdag 1699. I Choret er en sort Marmor-Steen med tvende Corpora, Folmer Rosenkrands til Steensballegaard og Frue Margrete Gyldenstjerne til Tim med tvende Sønner, hun døde 1581. Deklen til Daaben er given 1693 Lysekronen 1695, Klak og Disk 1691 alt af Baron Frid. Krag og Friherrinde Charlotta Amalia Griffenfeld, hvilket har kadet Kirken baade ind- og udvendig i Istandsætte. Under Choret er en stor Begravelse, hvori hviler en navnkundige men ulykkelige Peder Schumacher, som i sin Velstand var Gros-Canceller og Greve. Dan. T. II. Pag. 183 og hans Frue Catharina Nansen, Baron Erik Krag Capitain som døde i Pomeran 1716 23 Aar, hvis Fader var Geheimeraad og Statholder Baron Friderik Krag til Stensballegaard og Moder Charlotta Amalia Griffenfeld, disses anden Søn Baron Børge Krag som døde 1751 56 Aar. Neden i Kirken er bemelte Baron (204) Frid. Krag's Begravelse, (205)
9. Nebel Sogn (h) Annex til Være. Nebel Bye. Seridslevgaard Hovedgaard. Seridslev Bye. Bled Bye.
 10. Søvind Sogn (i), Annex til Gangsted. Søvind Bye. Toftum (205) Bye.
-

- Han døde 1728 73 Aar, med begge sine Fruer, Charlotte Amalia Griffenfeld som døde 1703 og Edele Krag, Geheimeraad Niels Krag's og Frue Sophie Juul's Dotter, fød i Kiøbenhavn 1686 gift 1705 Enke 1728 – døde 1751. Om hendes Stiftelse til Fattige af Familien See HOFMANS Fundatzer Tom. II. Pag. 316. Paa Marken findes endeel Offersteder og Begravelses Høie fra de hedenske Tider. Ved Stensballe Sund boer en Mand, som med en Baad fører over til Horsens Mark. I Stensballe Bye har Baron Frid. Krag oprettet en Skole for Sognets Ungdom, og siden har Bymændene i Haldrup opbyggt sig en Skole i deres egen Bye.
- h) Kirkens Altertavle af Bildhugger-Arbeid givet af Henrik Mund til Seridslevgaard og Frue Birgitte Mormand 1656. Chorsdøren af de samme 1660. Paa Klak og Disk: Søren Mund og Frue Kirsten Glambek 1518. Begravelsen er opfyldt med Kister, deriblant Henrik Mund til Seridslevgaard som døde 1675 74 Aar. Neden for er begravet Assessor Henrik Mule til Seridslevgaard, hvor han og var født 1683 og døde 1742 med første Frue og to Børn. Hans Foundation til Sognets Skole i Seridslev og til Fattige, See i HOFMANS Fundatzer T. II. Pag.

- i) 323.
- j) Kirken ligger østen for Søvind Bye. Altertavlen given af Major Christian Carl Müller til Tyrestrup og Frue Anne Lasson 1723 som her ere begravne. Paa Kalken. Som Sølv forgylt, staaer denne Inscription med Munkebogstaver: Hunc Calicem fecit fieri *Borckord* pro falute animæ suæ, & animarum parentum fourum, & anama *Ivari Erics*, Anno Domoni 1517 Orate pro eo. I Choret er en smuk Ligsteen med Positurer og Vaabener over Peder Ebbesön Galt til Birkelse, som døde paa Palsgaard 1548 og Frue Ingeborg Giords Dotter som døde 1551 og deres Søn Mogens Galt, som døde paa Tyrestrup 1575. I Søvind Bye har efter Tradition været en Herregaard kaldet Torupgaard, hvoraf endnu sees Rudera. (205)

Ørbek Bye. Aas Bye. Briksted Bye. Vorsøe (k) Tyrestrup Hovedgaard.

11. Gangsted Sogn (l) Gangsted Bye. Balleboe Bye. Agestrup Bye. Elbek Bye.
12. Tolstrup Sogn, Annes til Katterup. Tolstrup Bye. Giedved Bye. Tamestrup Bye. Eldrup Bye. Giedved Mølle. Tolstrup Mølle.
13. Øridslev Sogn (m), Annex til Katterup. Øridslev Bye. Ørskov Bye. Tvingstrup Bye. Hovid 2 Gaarde. Et privilegeret Kroe hos Landeveien.
14. Katterup Sogn (n). Katterup Bye. Borup Bye. Møballe Bye. Overbye. Testrupgaard. (206)
-

k)

- l) En liden Øe med en Gaard paa.

- m) Kirkens Altertavle er given af Gedske Lucas Dotter, Bertel Fedders og Lauritz Frises Enke, som alle der ere begravne. Sognepresten boer i Elbek Prestegaard. I Krørup Mark skal fordem have staaet en Herregaard, hvis Jorde ere Lodviis tildeelte Gangsted Sognemænd.
- n) Kirkens Bygning er at et Slags Steen som kaldes Fro-Steen. I altergulvet ligger en Ligsteen, med 2 Corpora, over Christen Mortensen Frost, som boede i Hovid, døde 1638 og Karen Lauritz Dotter død 1650. Lysestagerne givne af Niels Grön i Borup for hans Faders Jens Gröns i Hovid Leiersted i Altergulvet 1696.
- o) Kirken med Taarn, er ind- og uvendig sat i smuk Stand af Eieren Statzraadinde Lichtenberg 1766. I Choret sees en Ligsteen med tvende udhugne Corpora. Over Niels Grön Slots-Skriver paa Skanderborg, som Bønderne for sin haarde Medfart kaldte Bonde-Konge, døde 1692. Assessor og Sogneprest Mag. Sören Glud, som med Prestegaarden indebrændte 1742 er og her begravet. (206)

15. Hylke Sogn (o). Hylke Bye og Mølle. Udstrup Bye. Brørup Bye. Baastrup en eensted Gaard. Jordbieg en eensted Gaard. Nissum Gaard. Ring-Kloster (p). Tamestrupgaard.

16. 16 Vedslet Sogn (q), Annex til Torrild i Hadsherred. Vedslet Bye. Grumstrup Bye. Assendrup Bye.

4 Sabroe-Herred (a)

1. Faarup Sogn, Annex til Lading. Faarup Bye. Mundelstrup Bye. Qvortrup Bye. (207)
-

- p) I Kirken tvende aabne Begravelser, et Epitaphium over Sognepresten Laurids Pontoppidan. Om Kirken er bekiendt dette Riim, som siges tilforn at skal have staaet paa Blyet: Eske Brok og Oluf Top de bygde Hylke Kirke op, men det Aarstal 1019 som legges til, kan ikke være blevene ueens, og den eene skudt den anden ihjel. RESENIUS i sin Atlas beretter, at der i Vaabenhuset er en Steen, hvorpaa staaer: Hic jacet Olaus Top. Anno 1566 har Frue Birgitte Giöe givet til Sognepresten i Hylke en Gaard der i Byen, som forhen hørde til Ringkloster, ligeledes bevilgede hun Presten paa Livstid Konge-Tiende af Hylke Sogn.
- q) Er nu tre Bøndergaarde der som Ringkloster var, hvor om videre siden.
- r) Paa Kirkedøren staaer det Aarstal 1546. Paa Prædikestolen 1641 hvorover Himlen er give 1639 af Oluf Olufsön i Hedemølle. Klokken er støbt 1732 af Caspar Krönich. Sydost for Kirken, en halv Fierdingsvei derfra, ligger i en aflang Qvadrat en Dyngsteen, hvor Kirken berettes først at skulle have været bygt, kaldes endnu Trolde-Kirke. I Grumstrup er en af de grundmurede Kongelige Skoler. Uden for denne Bye er et Stykke Eng kaldet Kongs-Vied, hvor Kongerne i gamle Tider paa deres Reiser skal have haft Bedested.
- a) Provsten i Vester Lisbiergherred er tillige Provst udi dette Herred. (207)
2. Sabroe Sogn (b), Annex til Lading. Sabro Bye. Sabroe Mølle. Ristrup Hovedgaard. Udstrup en eensted Gaard.
3. Haldum Sogn (c), Annex til Vitten. Haldum Bye. Haarbye. Sandbye (d). Hinnerup Brogaard et eeneste Sted.
4. Hadsten Sogn €, Annex til Vitten. Hadsten Bye. Hadsten Mølle.
5. Lynge Sogn (f). Lynge Bye. Sveistrup Bye. Vivild Bye. (208)
-

- b) Sabroe eller Saubroe, hvoraf Herredet har Navn, blev skreven i gamle Dage Sahebroc. Ved 1165 eller tilforn og før Øm-Kloster blev stiftet, var dette Kloster af Biskop Eskil i Aarhuus først bestemt at skulle anlegges i Sabroe, men da Stedet ikke fandtes beqvemt nok, blev der intet af. I Kirken er en aaben Begravelse, hvori Lauritz Rostrup til Ristrup, som døde 1588 hans Lig er endnu conserveret, undtagen hans Been, som de Keiserlige skøde i Stykker, da de 1628 havde Kirken til et Kornhuus, og satte Liget op til Væggen at skyde til Maals efter. Kirkebogen vidner, at her da i et heelt Aar ingen Guds Tieneste blev holden. Den Reenberske Familie har gjort en anseelig Donation til Skole samt Fattige Gamle og Faderløse i Sabroe og Faarup Sogner. See HOFMANS Fundatzer Tom. II. Pag. 325.
- c) I Kirken er en aaben Begravelse for Presterne. I Sognet findes endeel Kæmpe-Begravelser, deraf paa Høer Mark en, kaldet Grevens Høi, som fandtes indvendig med Kampesten hvælvet, og med Leergryder og Aske i.
- d) Paa Sandbye Mark har været en Herregaard, kaldet Eggelund.
- e) Hadsten Bye er afdeelt i Øver-Mellem og Neder-Hadsten. Ved Kirken har været to hellige Kilder, St Laurentii og Munke-Kilde. I Molgyde har været en Herregaard kaldet Gamelgaard, hvor Tule Vogensön har boet, og hvoraaf sees Rudera. I Hadsten Skov er et Sted, hvor der findes Jern-Erts, og hvor man troer fordom at have staaet en Jernfabrik.
- f) Lynde Kirke eller Lyngaae, som nogle skrive det, er kaldet Vor Frue Kirke. Den har et smukt Taarn, er belagt med Blye, hvælvet og zirlig (208)

- g) Faurskov Hovedgaard. Vægaard en eensted Gaard. Volstrup Smidde et Skovhuus. Annexet til dette Sogn er Skiød i Houlbiergherred.
6. Vitten Sogn (g) Vitten Bye.
7. Folbye Sogn (h), Annex til Søften i Vester Lisbiergherred. (209)
-

baade inden og uden. Paa Daabens Messing-Bekken staaer denne Skrift Anno Domini CDLXXXI factus est sons isie tempote Domini Jacobi Nicolai Hvid, Curati Ecclesiae Lyngaae, pro cuius anima orate. Denne Hr. Jacob Hvids Navn staaer og paa Klokken med Aarstal 1471. I en gammel Kirkebog er indført en Bøn, som skal være brugt ved denne Klokkes Daab. I den hvælvede Begravelse hviler Niels Friis til Farskov med begge Fruer Dorthe Gyldenstjerne og Anne Sandberg, som 1640 har givet Altertavlen samt Kalk og Disk. Han har og givet 100 Rdlr. Til Fattige, men Donationen er undergaaet, se HOFMAN Fundatzer Tom. II. Pag. 324. I denne Begravelse staaer og Etatsraad og Amtmand Jens Rosenkrands til Faurskov og Qvitzovsholm med begge Fruer Dorothea fød Grevinde af Friis og Beate Sehested, Niels Sehesteds Datter af Mulderup i Fyen. Et Epitaphium over Forvalter Niels Nielsen, Forpagter paa Faurskov, hvorfor han gav en Lysekrone til Kirken. Paa en Steen i Muren staaer med forgyldte Bogstaver Presternes Navne fra Reformationen. Paa Lynge Mark ere tvende Høie den ene kaldet Ryssets Høi. Den anden Boeshøi, i hvilken Odins Søn Boe skal være begravet, som der i et Feltslag ihjelslog Kong HOTHER, og tillige selv til sit Banesaar. See SAX GRAMMAT. Edit. Steph. Pag. 46. Paa Vægaard mark er og en stor Høi kaldet Kongshøi. Vægaard menes før at have hedet Bekgaard af en Bek som løber strax der neden for.

- h) Ved Kirken findes en Kilde, kaldet Dagmars Kilde, hvor Traditionen siger at Børnene bleve døbt, førend Kirken blev bygt, og som Børnene havde hvide Klæder paa, skal Kirken deraf være kaldet Vitten.
- i) Paa Kirkens Klokke staaer: Peder Söse og Frue Margrete Rosenkrands (209)

- Foelbye. Nør-Ring Bye (i). Nørring Riis 3 Gaarde (k). Tinning Bye
8. Lading Sogn (1). Lading Bye. Skioldelev Bye (m.). Lyngballegaard. Homelure 2 Gaarde. Faistrup Bye. (210)
-

1656. En Inscription i Kirken viser, at Alteret, Prædikestool, med videre, er renoveret 1648 da Gabriel Acheleie var Patron og D. Jacob Matthiesen Biskop. Af Fortegnelsen paa Presterne sees, at Hr. Hans Blikfeld var først Lieutenant af Cavalleriet, og siden der Prest 1684, kaldet af Grevinde Friis. Tinning Bye har en ypperlig Tørve-Mose, som giver Tørv, der kan bruges nogle som Lys og nogle som Smede-Kul.

- j) I Nør-Ring eller Noring Bye ligger en Ladegaaard kaldet Nør-Ringgaard, som hører under Faurskov, og staaer for 22 Tønder 3½ Fierdingkar Hartkorn, hvorpaa holdes Foer-Stude. I samme Bye sees Rudera af en Kirke. Vesten Byen ligger en Skov kaldet Noring-Ure.

- k) I Nørring-Riis Skov ligger Rudera af en Gaard og Skandse, kaldes Riishofgaard, der siges Sven Felding at være født, og Niels Ebbesen at have boet, som slog Greve Gert i Randers. HVITFELD pag. 467. 468 kalder Stedet Nørre-Riis.
- l) Ved Byen ligger Lading-Søe, hvori fanges Brasen, Aborre og Giedder. Nogle paastaae, at Lading har sit Navn af at Lade, og at der forud har gaaet Baade fra Lading Søe til Strande. Ved denne Søe vises endnu et Gaardsted, hvor en Bygning forud har staaet, nogle mene, det er et af Munkenes Opholds-Steder, da de forlode Sabroe, og førend de komme til Ømkloster. Presten boer i Skioldelev Prestegaard.
- m) Ved Skioldelev Bye ligger en Høi kaldet Skiold-Høi, hvor Kong SKIOLD siges at ligge begravet, som skal have haft en Bopæl i eller ved Byen. I Skioldelev ligger en Toft kaldet Kirkelade, hvor der siges forud at have staaet en Kirke. (210)

5 Framlev-Herred.

- 1. Skyholm Sogn (a). Skyholm Bye. Herskind Bye. Terp 2 Gaarde (b). Terp Mølle.
 - 2. Siellev Sogn (c). Siellev Bye. Siellevskovgaard Hovedgaard. (211)
-

- a) Nogle skrive Skibholm, men da gamle Documenter af 1319 og 1335 nævner Kirken Skyde og en Gaard der i Sognet kaldet Holme, bliver det deraf sammensatte Skydeholm eller Skyholm rettest. Prestegaardens Documenter nævner og Sky-Kirke, Sky-Prester, Sky-Prestegaard, og Skyholm Bye. 1754 har Greve Friis ladet Kirken ud- og indvendig reparere. Der i et Epitaphium over Sognepresten Jacob Bunnisön. Paa Kirkens Sølv-Kalk staaer: Christianus Nicolai f. Pastor Anno 1625. Paa Altertavlen 1593.
- b) I Terp Mark har forud været en Gaard Trollerupgaard kaldet, Eieren Trolle skal være begravet i en Høi derhos, kaldet Trolldhøi.
- c) I Kirken er en Tavle med Biskopernes Navne i Aarhuus, en anden med en Fortegnelse paa Sognepresterne. En aaben Begravelse i Choret, hvori Lars Rostrup som døde 1568 hans Søn Jörgen Rostrup og Frue Margrete Skeel, deres Søn Hans Rostrup, alle til Siellevskovgaard, den sidste levede 1593 hans Frue Anne Lange. RESENIUS i sin SKREVNE Atlas vidner, at ved Siellev Kirkedør, skal findes en Runesteen, som VORMIUS ikke haver, med denne Skrift: Freyr sten seti her Ulu ilfi sinar trug guden, = Frey satte Stenen over Her Ole eller Ulv sin ven, Guderne tro. I denne Kirke skal Sven Felding, som har boet paa Sielleskovgaard, være begravet. I det mindste beretter ABDR. VELLEJUS i Fortalen for den 24de Kæmpevis, at i Siellev har i hans Tid en gammel Kirkebog, hvor foran i det Latinske Calendario stod indtegnet, at Sven Felding er død paa St. Mathiæ Apostoli Dag, hans Hustrue Aase paa St. Michaelis Dag, deres Dotter Inger paa St. Povels Omvendelses Dag, og hendes Søn paa næste Søndag efter Aske onsdag, med det er Skade, at der findes intet Aarstal hos. Ved Siellevskovgaard var en Vand-Mølle, som kaldtes Skovgaards Mølle, hvilken blev lagt øde, aa Gaarden blev nedbrudt. (211)

Dette Sogn har tvende Annexer, Skiøring i Framlevherred og Laasby i Giernherred.

- 3. Skiøring Sogn (d), Annex til Siellev. Skiøring Bye. Røegaarde 2 Gaarde.
- 4. Borum Sogn (c) Borum Bye. Borum Mølle. Dette Sogns Annex er Lyngbye i Haslevherred.

5. Skovbye Sogn (f), Annex til Skyholm. Skovbye. Lundegaard.
 6. Harlev Sogn (g) Harlev Bye. Tostrup Bye. Skibbye (h). Harlevholm 2 Gaarde. Harlev-Mølle (i). Tarskov-Mølle. (212)
-
- d) Kirken er uden Taarn, paa Klokken staaer St. Maria, med Aarstal 1490.
 - e) Kirken har Taarn og Spir belagt med Blye, i standsat 1745 af Krigsraad Johan Arnt Althalt. Altertavlen staferet 1701 af hans Farfader Johan Arntsen, Prædikestolen, Kalken og Lysestagerne givne af Anders Pedersen Herredfoged i Borum 1604. Paa Døbefadet af Messing er en ulæselig Munkeskrift.
 - f) Kirken er bygt af hugne Kampestene, ligesom de fleste i Egnen, ligger høit og har et høit Taarn. I Kirken ere Eegebielker, hugne af en Skov der ved Byen, som nu er øde, men Byen og Sognet beholder Navn deraf. Paa Kalken staaer 1596.
 - g) Klokken i Taarnet er bekostet 1680 af Greve Niels Friis og støbt af Rudolph Melchior. Paa Altertavlen staaer Presten Daniel Kaaes Navn med Aarstal 1592. I Kirken et Epitaphium og en Ligsteen over Frue Gienner Cragengielt. Som boede paa Harlevholm og døde 1567. Hun har testamenteret til Kirken noget Jord der i Sognet.
 - h) Skibbye skal have Navn deraf, at man i gamle Dage har kunnet segle af den liden Aae, som nu gaaer til Aarhuus-Mølle, ud i Havet, og løbe Aarhuus forbi til og fra Samsøe og de andre Øer, da de fra Øerne lode i Harlev Kirke deres Børn døbe, førend Aarhuus blev bygt.
 - i) I Harlev-Mølle er et Kobber- og Høelee-Verk indrettet. (212)
7. Fremlev Sogn (k), Annex til Harlev. Framlev Bye. Hørslev Bye. Vorgaard. Labing (l) Bye og Mølle. Snastrup Bye og Mølle. Lille-Ring Bye. Høbyemark. Hørslevgaard (m). Hørslev Boele.
 8. Stierd Sogn, Annex til Stor-Ring. Stierd Bye.
 9. Stor-Ring Sogn (n). Stor-Ring Bye. Høver Bye. Gamelgaard.
-
- j)
 - k) Kirken er ziret, med et anseligt Spir af Greve Niels Friis. Et gammelt Urverk i Taarnet. Paa Klokken med Munke-Bogstaver: 1472 Sancta Maria Paa Kirkegaarden har været to gamle Stene under Kirkens Vinduer, smale, men næsten af 5 Alnes Længde, hvorpaa har været megen Læsning, men nu udslidt og fortæret, paa den ene kan kiendes:

Dic, rogo, versiculos, o lector, qvi legis istos,
Da, pie, da Magno, gaudia, Christe, tuo.

Paa den anden: Sub lapide isto reqviescit corpus Caroli. Af Framlev Bye haver Herredet sit Navn.
 - l) Her har fordum været en Herregaard, kaldet Labinggard, som Palle Bryning 1418 skiødte til Hr. Marqvor Rostrop den yngre for alt hans Gods i Omme-Sogn i Jellingsyssel.
 - m) Paa denne Gaard, som før har været i et, boer nu trende Bønder.
 - n) Stor-Ring kaldes saa til Skilsmisse fra Lille-Ring i Framlev Sogn. I Kirken ere Epitaphier, over Birkedomer Johannes Snell, samt over nogle nyere Tidens Sogneprester. Paa Stor-Ring Mark har fordum været en Ladegaard, af hvis Tømmer den Bondegaard Gammelgaard skal være opbygt, som nu er indrettet til to Beboere. Samme Ladegaard hørde til et vesten for tet ved Søballe Sø liggende Slot, kaldet endnu Sandgravvold, hvor Rane Jonsön, som hialp til

at myrde Kong ERIK GLIPPING, skal have boet. Der vises endnu Kiendetegn til Graver og Have. Strax derved paa Stor-Ring Mark findes tvende Høie, den ene kaldet Steigle-Høie, hvor Rabe Jonsön siges at være steiglet, den anden Dronnings Høi, hvor Dronningen skal have seet paa Exsecutionen. Ved bemelte (213)

10. Galten Sogn, (o) Annex til Stor-Ring. Galten Bye.

6 Giern-Herred.

1. Laasbye Sogn, Annex til Siellev i Framlev-Herred. Laasby. Flensted Bye. Kalbyegaarde 2 Gaarde. Ersholt en eensted Gaard.
2. Tulstrup Sogn, Annex til Alling. Tulstrup Bye. Javngyde Bye. Tarring Bye. Skovsrode Gaard (a). Kiilsgaard.
3. Alling Sogn (b). Alling Bye. Bomholt en eenlig Gaard.
4. Dallerup Sogn, Annex til Linaae. Dallerup Bye. Toustrup Bye. Saaring Bye..
5. Røgind Sogn ©. Røgind Bye. Klinstrup Bye. Oustrupgaard (d).

Søballe Søe sees kiendelig Rudera af tre Bygninger, med dybe Graver om og tre Vindebroer, som skal have været beboede af tre Systre, som vare Nonner, og har eiet endeel Bøndergods der i Sognene. Rane Jonsöns Afkom skal have givet et Stykke Jord til Prestegaarden, kaldet Langelof og et Stykke Skov kaldet Langeskov.

- o) Ved Foundation 1754 har Margrete Arnkiel, Skov og Jagt-Sessions Skrifer Bartram Buchvalds Enke, efter hendes Mands Villie, stiftet en Skole der i Sognet, givet dertil 600 Rdls. Capital, og for deres Begravelses Vedligeholdelse til Kirken 100 Rdls. Derforuden et Pulpitur, Sølv-forgylt Kalk og Disk, et rødt Fløiels Alterklæde med Guld- og Sølv-Galoner, en Crusifix af massiv Sølv, en Messing Lysekroner, og visse Penge til Lys paa Alteret og i Lysekronen.
- a) Ved denne Gaard ligger en af de Kongelige Skoler, som Kong FRIDERIK IV. Stiftede.
- b) Paa Alter-Klæder er Kong CHRISTIAN VI. Navn broderet med Aarstal 1743. I Kirken findes fra de Catolske Tider er Røgelses-Kar af Kobber.
- c) I Kirken et Epitaphium over Presten Sören Otteson Grönbek som døde 1748 81 Aar gammel, Prest 57 Aar og Provst 34 Aar. (214)

Disse 5 Sogne af Giernherred høre til Skanderborg Amt, men de følgende 9 Sogne af dette Herred høre til Silkeborg Amt, og ere derunder matriculerede.

6. Skandeborg Sogn (c). Annex til Giern. Skanderup Bye. Holstoel Bye. Mølhøve. Klopgaard. Soelgaard. Dalbye. Dalbygaard.
7. Linaae Sogn (f). Linaae Bye. Skiølderup Bye. Møllerup. (215)

-
- d) Uden for denne Bondegård, udi en Morads, i Enden af en liden Skov, ligger en Ringmuur i Jorden, som skal være Rudera af et Kongeligt Jagt- eller Lysthuus.

- e) Kirken er liden og kuldet, men navnkundig deraf, at mange endog langt fra boende i adskillige Svagheder og Tilfælde lade i Skanderup Kirke gjøre Bøn for sig af Prædikestool, Pulpitur og Stole malet og i Standsat. To Messing-Kroner givne af 2 Borgere i Aarhuus, som vare frelse af Havsnød. Til Fonten er givet et skønt Engelsk Tinfad 1707. Kalk og Disk af Sølv foræret af Skipper Mikkel Sörensøn Gylding i Aarhuus 1693. I Kirken er en Blok, hvori Pengene forvares. Paa Kirkegaarden har fordum været en hellig Kilde, hvor mangfoldige Syge og Skrøbelige søgte hen for at blive helbredede, men da en Mand toede en blind Hest deri, mistede Vandet sin Kraft og Kilden tilstoppedes, hvorover Folk nu i steden derfor lader bede for sig af Prædikestolen. I Testament af 1495 har Holger Rosenkrands givet til Skanderup Kirke en Oxe og en Koe, hvoraf sees, at denne Kirke længe har været udraabt for Helligdom.
- f) I Kirken et Epitaphium over Brigadier Adam Erenreich von Preen og hans tre Fruer. Ved Kirken paa nordre Side er en muret Begravelse hvori hviler Daniel Fikser til Silkeborg som døde 1707 og hans Hustrue Else Linde. Paa Klokken staaer:

Kong CHRISTIAN den Siette lod helbrede mine Revner,
Kom til Guds Huus med Bøn og Bod, saa tidt jeg dig indstevner. (215)

Bye. Haarup Bye. Lavind Bye. Kiers Mark og Mølle. Silkeborg Ladegaard og Mølle.
Liusbroe og Resenbroe tvende Vagthuse.

- 8. Sporup Sogn (g). Annex til Røgind. Farre Bye. Lyng Bye.
- 9. Voldbye Sogn (h). Annex til Hammel. Voldbye.
- 10. Hammel Sogn (i). Hammel Bye. Frisenborg Hovedgaard. Emdrup Bye.

Paa Kirkens smukke Klak læses 6 gange disse Bogstaver: A. E. P. F. R. Klak og Disk til de Syge har Major Andreas Bornek og Frue Anne Margrete Felthusen 1711 skienket til en Erindring om deres Overgang fra den Catholske til den Lutherske Kirke. I Byen er et lidet Hospital til 4 Fattige stiftet 1730 af Christian Fisker til Allinggaard og M. Clemen Poulson. Her er og en af de grundmurede Skoler, som Kong FRIDERIK IV lod bygge. I Hesselskoven ved Linaae findes nogle Høie med 3 á 4 Rader Steene omsatte, hvori ere fundne Urner med Been og Aske. Foruden Linaae og Dalerup, skal her fordum endnu have været Vierup Kirke, som er afbrudt og hvis Rudera vises.

- g) Kirkens Altertavle og Prædikestool given af den Fiskerske Familie, som her har sin aabne Begravelse, hvorudi og nogle af de gamle Friiser ere hensatte. Sognet har Navn af nogle Gaarde, som i forige Tider har ligget ved Kirken, iblant hvilke og Prestegaaarden har været.
- h) I Kirken en smuk Altertavle, hvorpaa i Midten en Martyr-Skare af kunstig Bildhugger-Arbeid, paa den ene Side den Babyloniske Hore, paa den anden Paven, med Guld, Sølv og Maling overdragen.
- i) Kirken er temmelig stor og med Taarn, indvendig Hvælvingen gipset. Bag Alteret er den Grevelige Frisenborgske Begravelse, hvori hviler Geheimeraad og General-Lieutnant, Greve Christian Friis død 1764 og hans Grevinde fød Gersdorf, i Marmor-Kister. Under Altergulvet ere (216)

11. Søbye Sogn, Annex til Havrum i Hovelbergherred. Mølgaarde. Rampes Mølle. Søbyegaard Hovedgaard. Vedsted Bye. Svenstrup Boele. Møgelbye.
 12. Skorup Sogn (k)- Skorup Bye. Grølsted Bye. (217)
-

tvende aabne Begravelser med de Parsbergers Liig, som har eiet Jernit. Her findes og tvende Epitaphia, et af Træ, et andet af Steen med Voldemar Parsbergs og Frue Ide Lykkes Effigies og 16 Ahner. I Byen er et grundmuret Hospital, stiftet af Greve Christian Friis til 8½ Portioner, hver Fattig aarlig 17 Rdlr. 2 Mark, hvilken Stiftelse ved Fundatoris Testament paaligger Frisenborg Grevskabs Eiere at holde ved lige. Foruden Voldbye, har Hammel endnu et andet Annex, som er Sale i Hovelbergherred: Men i steden derfor laae forud et Annex til Hammel kalder Jernit, som var et meget lidet Sogn, bestaaende alene af 6 Gaarde og et Boel, hvorfor Kong CHRISTIAN III 1558 befalede Jernit Kirke at nedbrydes og Sognefolket at søge Hammel Kirke. Disse Gaarde bleve siden afbrudte og Herregaarden Jernit opbyggt, som Parsbergerne i forrige Seculo eiede, og siden Mogens Friis, som deraf 1672 oprettede Grevskabet Frisenborg.

j)

- k) Skorup skal tilforn have hedet Skovrup eller Skovtorp, forbi Byen har været samlet af nogle her og der liggende Skovhuse, hvorefter endnu ere Kiendetegn paa Marken. I Kirken er en aaben Begravelse til Presterne. Paa Altertavlen staaer H. Lindenov. M. Höeg. C. Rosenkrands 1655 med deres Vaabener. Paa Kirkegaarden er huggen Kampesteen i aflang Firekant med besønderlige Munke-Bogstaver, som siges først at have ligget over en Herremand, som boede paa Dussit forud en Herregaard, hvis Rudera af Grave og Volde kaldet Duss-Volden sees der i Byen, men nu ligger Stenen over den første Lutherske Prest Villum Pedersen, som havde været Munk i Tvilum Kloster. Kalk og Disk given af Peder Rosenörn og Anne de Hemmer 1696. Paa Kirkegaarden ligger en smuk Jern-Plade med Inscription over en Bonde, bekostet 1719 af Sønnen Niels Christensön (217)

13. Giern Sogn (l). Giern Bye. Ellerup Bye. Norup Gaarde. Søbyevad.
 14. Tvilum Sogn (m). Annex til Skorup. Vole Bye. Horn Bye. Sminge Bye (n) Trustrup Bye. Faarvang Gaarde. Tvilum Hovedgaard. (218)
-

Friis Forvalter ved Fritzøe Jernverk i Norge. Midt i forige Seculo afbrændte Skorup Prestegaard to gange i kort Tid, hvorfor Presten Niels Thomæsen fik 1657 Kongl. Bevilling at opbære 1 Rdlr. Af hver Kirke i Aarhuus Stift. Skorup Bye synes forud at have været befæstet, hvorefter endnu skal være Kiendemærker.

- l) Giern, hvorefter Herredet har Navn, har en liden og kuldet Kirke, men indvendig med Hvælving og Veggene rundt om panelede. Der er en aaben muret Begravelse for Presterne, og tvende zirlige Epitaphia over forhen afdøde Prester,
- m) Kirken ligger paa Marken neden for Tvilum Ladegaard, tet ved Guden-Aae, i et stort Morads, hvor Tvilum Kloster har staaet, og er endnu samme Bygning, som tilforn har været Klosters Kirke. Kirken, som fra Grunden af er byggt af brændte Teglstenene, har før haft et høit Taarn, som er ganske nedrevet, da de Rosenörner eiede Gaard og Gods. Klokken, som er uden Inscription, hænger i et gammelt Træverk paa Kirkegaarden. Øverst i Stor-Kirken

ligger en udhuggen Ligsteen med denne Skrift: Hic jacet velim venerandus Dominus *Paulus Michaelides* Præpositus Tvillumensis, qvi abiit ex mundo Anno Domini 1590. I Choret tet ved Alteret er de Rosenörners Forfædres Begravelse. Over Peder Rosenörn til Tvillum, som af Kong CHRISTIAN V. blev adlet og Frue Anne de Hemmer er et Epitaphium paa Danske Vers. Neden i Kirken et Pulpitur ligeledes med Paaskrift i Vers. Fra de Catholske Tider ere endnu nogle Levninger, deriblant et Skab, hvori man fordum har giemt Reliquier.

I Sminge Bye har i ældgamle Tider ligget en Kirke eller anden stor Bygning, hvoraf endnu kan sees nogle Rudera. Dette kan saaledes oplyses: Biskop Eskild af Aarhuus vilde i sit Stift anlegge et Kloster, hvortil han først udvalte et Sted i Sabro, men da han ikke fandt Beqvemhed nok, gjorde han et nyt Anleg dertil i denne Bye, som da kaldtes Smaheng (hvilket Ord med Tidens Længde er samendraget til Sminge), og fik til dette nye Kloster Anno 1165 en Sverm Bernhardiner Munke fra Abbed Henrik i Vitskøl, men da det og blev dem her for lidet, flyttede de vider fort, indtil de omsider kom til Rolighed i det meget større og beqvemere Ømkloster, hvorefter da denne Kloster-Bygning i Sminge maae være bleven æde og afbrudt.

Herregaarde. Følgende Herregaarde og andre store Gaarde findes udi Skanderborg Amt.

Faurskov, i Lyngaae Sogn Sabroherred, er ny opbyggt af Grundmuur, med hvælvede Kieldere, og Trapper af Gullandsk Steen, men alene én Etage høi, inden i betrukne og gipsede Værelser, og med en nye anlagt Have. Nogle kalde Gaarden Farskov, som maaskee er rettest, siden den ogsaa i et gammelt Document af 1277 kaldes Farscogh, og hørde den da Biskopen i Aarhuus til, tillige med en anden Gaard der i Sognet, kaldet Sueghestorp, som nu heder Sveistrup Bye. I nyere Tider har Gaarden tilhørt, Jörgen Friis som døde 1651 66 Aar, og begge Fruer, Dorthe Gyldenstjerne død 1634 og Anne Sandberg død 1647 hans Søn Greve Mogens Friis, hans Søn Greve Christian Friis og Grevinde Christiana Sophia Reventlov, deres Søn Greve Christian Friis, som døde 1764 75 Aar. Vesten for Faurskov ligger Kongs-Høi, som Greve Niels Friis lod omkaste, og befandtes 24 Kampesteene satte om Randen, inden for var en Muur af Kampesteen (219) 3 Alne høi og bred, men i den underste Hvælving fandtes 3 store Leergryder med Leer-Laag, glasserede uden on inden, med Aske og Menneske-Been udi. Paa Faurskov holdes Stald – og Foer-Stude. Hovedgaards Taxt 37 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyld 1 Tønde 2 Fierdingkar. Bøndergods over 211 Tønder. Konge-Tiender 25Tønder 4 Skiepper. Kirke-Tiender 25 Tønder.

Hansted Hovedgaard, i Hansted Sogn Voor-Herred. Den gamle Bygning har været af Grundmuur, med et Taarn, men er i Krigs-Tid ødelagt, undtagen Laden og Stalden, som er af Grundmuur, Resten er nu Bindingsverk baade Borge- og Ladegaard. Af de forige Eiere vides ingen, undtagen, Johan Brokenhuus til Leerbek, som 1639 af Kong CHRISTIAN IV. Blev bevilget til Hansted Sogn. Anno 1691 har Peder Hovenbeks Arvinger solgt Gaard og Gods til Anders Tonboe og Dorthe Hans Dotter, som 1694 lode Gaarden opbygge, og da hun ved sin Afgang gav Gaard og Gods til det Hospital, som hun 1705 havde stiftet i Hansted, er Gaarden siden beboet af Hospitals-Forstanderen, som tillige er Foged og Forpagter. See HOFMANS Fundatzer T. II. Pag. 302. Hovedgaards Taxt 27 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods imod 217 Tønder. Tiender 60 Tønder 7 Skiepper.

Harlevholm, i Harlev Sogn Fremlev-Herred, er en liden ufri Gaard paa 18 Tønder. Hartkorn, som nu er deelt i tvende Gaarde. Ligesom Harlev i gamle Documenter skrives Hathlef, saa

kaldes og (220) denne Gaard i et Docum. Af 1319. Hatleholm, hvortil en Mand ved Navn Andreas Nielsön da skrev sig. Forhen er nævnet Frue Giennet Cragengielt, som boede paa Harlevholm, og døde der 1567. Hun var fød i Skotland af Grevelig Stamme, men efter Tradition bortført uden hendes Venners Vidende af en ung Dansk Adelsmand, som lod sig vie til hende i Hamborg, men døde strax efter. Hvorpaa hun begav sin ind i Danmark, og købte denne Gaard, men nogen Tid efter giftede sig igien med en Kongelig Betient ved Navn Hans Skriver, hvilken efter hendes Død afhændede Gaarden til da værende Eiere af Stadsgaard, hvorunder den endnu høre.

Lyngballegaard, en Sædegaard i Lading Sogn Sabroe-Herred, hører under Grevskabet Frisenborg, og Bygningen er som en Ladegaard. Den staaer i Matriculen for 17 Tønder 6 Skiepper 2½ Fierdingkar Hartkorn. Her holdes ved 50 Stykker Hollænderie Køer.

Mattrup – indsat af autor – ikke en del af Det Danske Atlas, fra Prospekter af Danske Herregårde af Joachim Ferdinand Richardt Udgivet første gang 1844 til 1868

Mattrup, i Tyrsting Sogn Tyrstingherred, er en gammel Herregaard. Bygningen paa Borgegaarden var tilforn noget Grundmuur og noget Bindingsverk, hvoraf noget var bygt af Tyge Brahe, det øvrige af Tyge Jespersen, undtagen et lidet Capel, som var bygt 1577 af Erik Hardenberg, og var deri en Altertavle, med forgyldte Alabastes Billeder. Dette er alt nedbrudt,

og en moderne grundmuret Bygning opført af Justitzraad Emanuel Tygesen, som har indrettet denne med flere Gaarde til et Stamhuus. Haven er med Terratzer ned ad, og ligger ved Skoven. Af de gamle Eiere til Matterup ere forekomne: Fin Pedersön 1392, Hans Nafft eller Nagel 1465. Niels Skram 1470. Eiler Hardenberg Danmarks Riges Hofmester, som døde 1569 og Frue Karen Rosenkrands, deres Søn, (221) Erik Hardenberg som døde 1604 og Frue Anne Rönnov som døde 1609. Tyge Brahe og Frue Birgitte Brok Corfitz Uldfeld. I dette Seculo: Tyge Jespersen og Anne Fisker, deres Søn Cancellieraad Niels Tygesen, hans Broder Justitzraad Emanuel Tygesen, nu denne Brodersön Justitzraad Tygesen, som er Stamherre. Paa Gaarden holdes Stald-Stude. Hovedgaards Taxt 27 Tønder. Skovskyld 6 Tønder 2 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods over 290. Tiender 58 Tønder 7 Skiepper.

Ristrup – indsat af autor – ikke en del af Det Danske Atlas, fra Prospekter af Danske Herregårde af Joachim Ferdinand Richardt Udgivet første gang 1844 til 1868

Ristrup, i Sabroe Sogn Sabroeherred, har en smuk Bygning af Bindingsverk, en skøn Have, deilig Situation, og Prospect af Eng, Bek, og en Skov, Kaldet Riis-Skov, som gaaer rundt om Haven. Nogle holdde for, det var der, hvor Ristrup nu staaer, Biskop Eskil af Aarhuus først anlagde det Kloster i Sabroe, hvis Munke efter adskillige Omflytninger fæstede ret Sæde i Ømkloster. Af Eierne ere alene bekiendte: Hans Rostrup og Frue Anne Hög, deres Søn Laurids Rostrup fra 1570 og hans Fruer Kirksten Rud. Anno 1643 har Kong den IV. Og Frue Kirsten Rud. Anno 1643 har Kong CHRISTIAN den IV. Og Frue Kirsten Munks Søn Greve Voldemar

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus IV, 1764

Christian eiet Gaarden. I senere Tider, Justitzraad de Teilman. Paa Gaarden holdes Stald- og Foer-Stude. Hovedgaards Taxt 28 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods over 131 Tønder Hartkorn.

Seridslevgaard, i Nebel Sogn Voorherred. Borgegaarden er tre Fløie af Grundmuur, 1 Etage høi, bygt af Assessor Mule. Ladegaarden, med endeel Indretninger, bygt og i Stand sat af Etatzraad (222) Lichtenberg. Eierne, saavidt man veed: Sören Mund og Frue Kirsten Glambek 1581 deres Søn Claus Mund og Frue Kirsten Harboe 1601 deres Søn Henrik Mund som 1635 var Kong CHRISTIAN IV. Skibs-Høvedsmand og døde 1675 hans Frue Birgitte Morman. Siden Jens Mule, hans Søn Assessor Henrik Mule, som døde 1740 hvis Enke Frue Maren Høstmark siden fik Cancellieraad Lautrup til Estrup, og solgte Gaarden til Etatzraad Gerhard de Lichtenberg, hvis Enke-Frue boende i Horsens nu eier den. Her holdes Foer- og Stald-Stude. Hovedgaards Taxt 18 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskyld 1 Skieppe 2 Fierdingkar. Bøndergods over 351 Tønder. Konge-Tiender 49 Tønder 6 Skiepper. Kirke-Tiender 37 Tønder 2 Skiepper.

Stensballegaard – indsat af autor – ikke en del af Det Danske Atlas, fra Prospekter af Danske Herregårde af Joachim Ferdinand Richardt Udgivet første gang 1844 til 1868

Stensballegaard, i Være Sogn Voorherred, er en bekiendt gammel Herregaard, som i mere end halvandet hundrede Aar tilhørde den Rosenkrandseske Familie Søn efter Fader. Borgegaarden er et stort grundmuret Huus af 2 Etager, bygt 1692 af Baron Friderik Krag og Friherreinde Charlotta Amalia Griffenfeld. De tvende Fløie er én Etage Grundmuur, med Vaabener og en Inscription, som siger, at 1582 lod Folmer Rosenkrands det sidste Huus paa Gaarden bygge. Gaarden er omgivet med en stor Ladegaard, og har en vidtløftig skøn Have. Eierne: Hr. Jep Thruvelsøn af Stensbalugh Ridder 1408. Hr. Timme Nielsøn Rosenkrands 1480 og Frue Inger Gyldenstjerne, deres Søn Axel Nielssøn Rosenkrands 1523 og Frue Birgitte Knob som døde 1551 deres Søn Folmer Rosenkrands 1560 og Frue Margrette Gyldenstjerne, deres Søn Gert Rosenkrands og Frue Anne Friis, (223) som døde uden Børn. Siden veed man ingen førend Baron Hr. Friderik Krag, Ridder, Geheimeraad og Vice-Statholder i Norge, som havde 1) Helvig Eleonora Baronesse af Juul (2) Comtesse Charlotta Amalia Griffenfeld, (3) Frue Edele Krag Geheimeraad Niels Krag's Datter, han døde 1728 og hun 1751. Efter hende fik hans tvende Døttre Frøken Vibeke Cathrine Krag og Frøken Charlotte Amalia Krag Stensballegaard, af hvilke den første er død, den sidste beboer Gaarden. Hans ældere Dotter af andet Giftermaal Helle Margrete Krag, som havde Baron Jens Juul Vind er og død, hvis Søn Kammerherre Baron Juul Vind herefter skal eie Stensballegaard. Paa Gaarden holdes et Hollænderie af 120 Køer. Gaarden har Birke-Ret, og Tinget holdes her om Løverdagen. Hovedgaards Taxt 46 Tønder 7 Skiepper 2 Album. Skovskyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar 2 Album. Bøndergods over 423 Tønder. Konge-Tiender 79 Tønder 1 Skiepper. Kirke-Tiender 77. Under Stensballegaards fire Hartkorn hører og Værholm, som siden nævnes, og af Stensballe Bye 14 Tønder.

Testrupgaard, i Katterup Sogn Voorherred, er vel alene en stor Bondegaard, men bygt som en Herregaard af Muur og Bindingsverk og Borgegaarden teglhængt, af Ritmester Johannes Glud til Kiergaardsholm, derved en anseelig Skov. Gaarden tilhører nu Cancellieraad Biörn.

Tyrestrup, i Søvind Sogn Voorherred, er en gammel Herregaard, og har forud været beboet af Galternes adelige Familie i mere end 200 Aar. Borgegaarden er med Graver, bygt af Muur og Bindingsverk, det meste af Major Müller, men Ladegaarden af nu værende Eier Sr. Juul ogsaa af Muur og Bindingsverk. Eierne: Ebbe Galt (224) og Frue Sophie Krumpen har levet ved 1400 deres Søn Mogens Ebbesøn Ridder og Frue Dorthe Rosenkrands, deres Søn Ebbe Mogensøn til Palsgaard, som 1500 blev i Slaget i Ditmarsken, og Frue Sophie Hög, deres Søn Giord Pedersøn Galt som døde 1591 og Frue Regitze Rosenkrands af Stensballe, deres Søn Mogens Galt døde ugift, var Kong CHRISTIAN IV. Hof-Junker og Sydskende barn til den ulykkelige Admiral Peder Galt. De sildigere Eiere har været, Rentemester Henrik Müller som døde 1731 og Frue Anne Lasson. Siden blev Gaarden solgt ved Auction til Hans Christensen Juel til Himmelstrup og Viskum. Paa Gaarden holdes Køer og Foer-Stude. Hovedgaards Taxt 38 Tønder 3 Fierdingkar. Skovskyld 3 Tønder 7 Skiepper 1 Fierdingkar 1 Album. Bøndergods over 211 Tønder. Konge-Tiender 41 Tønder 7 Skiepper. Kirke-Tiender 41 Tønder 7 Skiepper.

Urup, i Øst-Birk Sogn Voorherred, er en gammel Herregaard. Borgegaarden er omringet med Graver, ligger tæt ved Skoven og to fiskerige Søer, bestaaer af 3 Længer, to Etager høie, af Grundmuur sammenbygte, og har tilforn været 3 Etager foruden Kielderne, har 2 Taarne, hvoraf det ene er høit og Spiret tækket med Kobber. Ladegaarden er af Bindingsverk. Paa Gaarden staaer Niels Skrams og Kirsten Rosenkrandses Navne med Aarstal 1595 i hvilket Aar

Bygningen kanskee er bleven færdig eller forbedret; thi det er ellers bekiendt, at Faderen Peder Skram, som kaldes Danmarks (225) Vovehals, har bygt Urup. Hans Buste i hvidt Marmor, som før har været paa Gaarden, er af Sal. Justitzraad Tycho de Hofman foræret til det Kongel. Danske Selskab i Kiøbenhavn. Eierne, saavidt man veed: Admiral Peder Skram dom døde 1581 og Frue Elisabeth Krabbe, deres Søn Niels Skram, som 1582 fik Kirsten Rosenkrands som døde 1597. siden Agata Sehested, deres Dotter Elisabet Skram fik Eske Bille til Svanholm som døde 1603. De nyere Eiere, Baron, Jörgen Gyldenkrone, som døde 1728 og Frue Lucia Hedevig von Levetzov, hans Søn Oberste Hans Grabov til Urup og Bradskov, nu denne Enke-Frue. Paa Urup staldes 100 á 150 Øxne. Hovedgaards Taxt 43 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar. Bøndergods over 553 Tønder. Konge-Tiender 73 Tønder 4 Skiepper. Kirke-Tiender 97 Tønder 1 Skieppe.

Værholm, i Være Sogn Voorherred, er en gammel Herregaard, men Bygningen er afbrudt, og Gaarden underlagt Stensballegaard, hvor Afgrøden oppebæres. Hovedgaards Taxt 14 Tønder 1 Album. Skovskyld 1 Skieppe 1 Fierdingkar 2 Album af Stensballe Bye 14 Tønder frit Hartkorn.

Til disse kan nu føies de nyligen indrettede Herre, af de i dette Aar 1767 solgte Kongl. Rytter-Districts Godser, saa mange som høre til Skanderborg Amt: Men nogle af dem vil formodentlig herefter saa nye Navne.

- 1) **Siellevskovgaard**, i Siellev Sogn Framlevherred, har før været en god Herregaard, og længe tilhørt de Rostruper, nemlig Laurids Rostrup som døde 1568 hans Søn Jörgen Rostrup og Frue Margrete (226) Skeel, deres Søn Hans Rostrup som levede 1593 og Frue Anne Lange. Men i langt ældere Tider skal den bekiendte Herremand Sven Felding have eiet og beboet denne Gaard, og har endnu Rudera af den gamle Bygning, saavel som andre Reliquier af ham, været at see der paa Gaarden i Jörgen Rostrups Tid som ANDR. VELLEJUS vidner i Fortalen til de 24 Kiæmpe-Vise. Gaarden var i Particulieres Eie, indtil Høilovlig i Hukommelse Kong FRIDERIK IV indrettede Rytter-Districterne i Jylland, da Hans Majestæt købte den af Eierne Broberg, lod Bygningen afbryde, og indeelte Hovedgaards-Marken i Kobler til Græs for sit Cavalleries Heste. Men nu, da denne Indretning igien er ophævet, er Gaard og Gods paa Auction købt af Geheime-Conferentzraad og Ober-Staldmester Greve Vedel Friis til Frisenborg for 40550 Rdlr. Gaarden bliver nu igien en Herregaard, men er uden Bygning. Hovedgaards Taxt 30 Tønder 3 Skiepper 1 Album. Mølleskyld 1 Tønde 2 Fierdingkar. Dertil Bøndergods 293 Tønder 4 Skiepper 1 Fierdingkar 1/3 Album. Skovskyld 10 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album.
- 2) **Nissumgaard**. Af Nissumgaard. Øde Tammestrup Gaard og Ring-Kloster Gaarde, i Hylke Sogn Voorherred, indrettet en nye Hovedgaard, som paa Auctionen er købt af Geheimeraadinde Ratlov til Ratlovskak for 26000 Rdlr. Dertil fri Hovedgaards Taxt 31 Tønder 3 Fierdingkar. Skovskyld ¼ Album. Bøndergods 268 Tønder 3 Fierdingkar. Skovskyld ¼ Album. Bøndergods 268 Tønder 3 Fierdingkar. Skovskyld ¼ Album. Bøndergods 268 Tønder 7 Skiepper 2 Album. Skovskyld 1 Tønde 1 Skieppe 3 Fierdingkar 3/4 Album. Mølleskyld 9 Tønder 4 Skiepper 2 Fierdingkar.
- 3) Af Tammestrup Gaard i Ousted Sogn og Haurballe Gaard i Taaning Sogn, i Voorherred, er bleven en nye Hovedgaard, som paa Auctionen er købt af Etatsraadinde Lichtenberg i Horsens for 26000 Rdlr. Dertil fri Hovedgaards Taxt 20 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1

Album. Skovskyld 2 Fierdingkar. Bøndergods 266 Tønder 2 Skiepper 1 9/16 Album. Skovskyld 6 Skiepper 1 Fierdingkar.

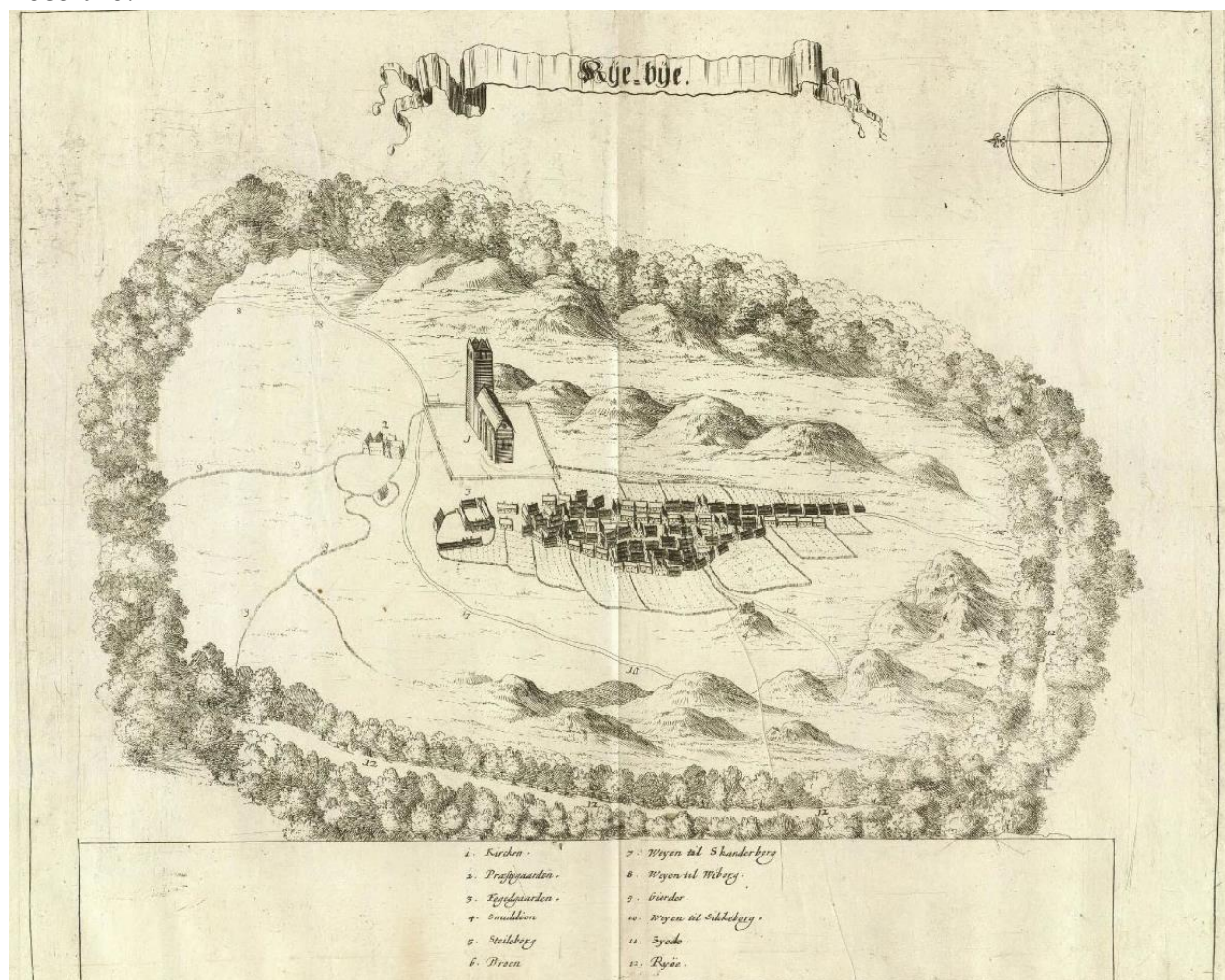
- 4) **Krog og Møldrup.** Af Krog Gaard, Møldrup Gaard og Voor Ladegaard Bye, i Voor Ladegaard Sogn Voorherred, er bleven en ny Hovedgaard, købt af Cancellieraad Lichtenhielm for 19550 Rdlr. Dertil Hovedgaards Taxt 25 Tønder 3 Skiepper 2 Fierdingkar. Skovskyld 2 Fierdingkar. Bøndergods 243 Tønder. Skovskyld 4 Skiepper 1 Fierdingkar.
- 5) **Vaabensholm.** Vaabensholm eller Væbnersholm, i Fouling Sogn Tyrstingherred, har for 70 Aar siden været en Herregaard, beboet af en Ulfeld, men siden og indtil nu en ordinair Terkild Vebner til Væbnersholm og hans Søn Peder Vebner som døde 1596 og var den sidste Mand af Slegten. Nu er den paa Auctionen købt af Forvalter Mönster paa Bygholm for 19800 Rdlr. Dertil fir Hovedgaards Taxt 14 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovskyld 5 Skiepper 3 Fierdingkar 2 Album. Skovskyld 5 Skiepper 3 Fierdingkar. ¼ Alb.
- 6) **Nedenskov.** Af Nedenskov og Vilholt, tvende Eeneste Gaarde i Synder-Vissing Sogn, Tyrstingherred, er indrettet en bye Hovedgaard, købt af Forvalter Kollin i Horsens for 22030 Rdlr. Dertil Hovedgaards (227) 18 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album. Skovskyld 1 Skiepper 1 Fierdingkar. Bøndergods 202 Tønder 7 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Album. Skovskyld 1 Tønde 3 Skiepper 2 Fierdingkar 1 Album.
- 7) **Kalbygaard,** tvende Bøndergaarde i Laasbye Sogn Giernherred, oprettet til en Herregaard, og paa Auctionen købt af General-Krigscommissair Bieringskiold for 30730 Rdlr. Dertil Hovedgaards Taxt 21 Tønder 2 Fierdingkar. Skovskyld 7 Skiepper 2 Album. Bøndergods 213 Tønder 3 Skiepper 1½ Album. Skovskyld 2 Tønder 2½ Album.

De øvrige trende af disse nye Gaarde ligge i Silkeborg Amt of findes derunder, nemlig Silkeborg, Tvillum, og Søbygaard. Derforuden vare endnu i Skanderborg Slots Hoved- eller Ladegaard, den anden af de tvende Bondegaaarde i Tulstrup og Alling Sogne i Giernherred, Skovsrod og Bomholt, med tillagte Gods: Men fordi de separate Bud overgik generale Bud paa Auctionen, bleve deraf ingen Herregaaarde, men Godserne adspredte og solgte til adskillige.

Øer. Udi dette Amt findes ingen Øer, undtagen i Søvind Sogn Voorherred den i Horsens Fiord liggende liden Øe Vorsøe, som uden Tvil har sit Navn af Herredet. Den bestaaer alene af én Bondeggaard, og hører til Stensballeggaard. Den er langt mindre end de tvende andre Øer Hiarnøe og Allrøe, som og ligge i Horsens Fiord, men tillige langt smukkere og behageligere. I den store Søe ved Skanderborg ligge smaae Øer eller Holme, Æbeløe, Kalløe, og Synderøe, som ikke ere beboede, men til deels med store Træer bevoxne, (229) til deels pløies og saaes, og ellers opholder sig der om Sommeren en stor Mængde Fugle og Vild-Ænder.

Rye-Bye. Til Amtets Antiquiteter henhører Rye Bye, i Tyrstingherred, som berettes forud at have været en Købsted. I det mindste har det derhos liggende store Bernhardiner-Kloster Ømkloster eller Cara Insula, som stod i Flor ved halvfjerde hundrede Aar, ligesom visse andre Byer, saasom Mariager, Soor, Maribo, og flere, ere opkomne formedelst et derhos anlagt Kloster. Navnet skrives rettere Ryde, thi i gamle Documenter heder det Rytte og i et af 1204 Ruthe. Byen har vel og for sit Fremtarv noget at takke den udraabte St. Sørens Helligdom, som var der ved Kirkens og den hellige Kilde derhos, hvilke begge bare Navn af

St. Sørenn og vare indviede denne Helgen til Ære. Dette drog meget Folk derhen, deels at gjøre Andagts-Offere i Kirken, deels at blive helbredede ved Kilden. Hvorved Kirken fik Indkomst og Indbyggerne mere Næring. Om St. Sørenn findes den Fabel, at han har været en Bonde Søn i Rye, og siden bleven Biskop i Cøln. Kirken har fordmum været en stor Kors-Kirke, hvoraf alene nu er tilbage den ene Ende, som dog er stor nok til nu værende Menighed, hvorvidt Bygningen før har strakt sig, er endnu kiendeligt af dens Rudera. I Kirken skal have været tre Altere, og vel flere. Anno 1440 har den Laxmanske Familie i St. Sørenns Kirke i Rye stiftet et Capel med et Alter og Vicarie. Anno 1495 har Holg. Rosenkrands i sit Testament givet en Oxe til Sante Sewren i Rye. I Kirken findes nogle gamle og rare Ligstene, som bleve hidflyttede fra Ømkloster, da det blev afbrudt, see forhen pag. 200. I den Svenske Krig i forige Seculo (230) er Kirken bleven meget ruineret, har ogsaa lidt Skade af ulykkelig Ildsvaade, hvormed Byen i de Aar 1613 1628 og 1660 er bleven hiemsøgt. At Rye desuagtet ved 1677 har været nogenledes i Stand og endda haft nogen Ligning af Kiøbsted, det viser den Tegning deraf, som RESENIUS har ladet stikke i Kobber til sin Danske Atlas, han beretter derhos, at Indbyggerne i Rye da mest nærrede sig af siddende Arbeid, saasom at sye Klæder og Skoe, væve og deslige. Men siden er den efterhaanden bleven til en Bonde-Bye, og har for faa Aar siden paa nye lidt Skade af Ildebrand.

Rye Bye fra Resenius Danske Atlas (Danicus Atlas)

Uden for Byen har været et Sted kaldet Konggaarden, et andet kaldet Stegleborg. I Byen en Gaard kaldet Foged-Gaarden, hvor formodentlig Birkefogeden boede; thi Rye havde selv sit eget Birk og Birke-Ret, som siden blev lagt til det Skanderborgske Districts Birk. 1534 var Raadet og Adelen i Jylland forsamlet i Rye, for at raadslaae om Rigets Tarv, og bleve der enige om at udvælle CHRISTIAN III til Danmarks Konge. 1573 gav Kong FRIDERIK II. Indbyggerne i Rye, som klagede at være for høit satte i Landgilde og Giesterie, frie for Halvparten af den Landgilde, de dertil havde udgivet og stode i Jordbogen indskrevne for. 1616 forordnede Kong CHRISTIAN IV. At de trende Markeder, som pleie at stande i Rye, skulde holdes, det første paa St. Søren Dag, det andet Hellig Kors Dag, det tredje St. Voldborg Dag. Hvorledes Kong CHRISTIAN V. siden 1683 forflyttede disse Rye-Markeder til Skanderborg, er tilforn anmerket.

Klostere. Dernæst fortælle de adskillige Klostere at meldes noget om, som i gamle Tider have været her og der paa Landet i dette Amt, og det saa meget mere som man snart ingensteds finder nogen samlet Efterretning (231) om dem, ja nogle fast ikke mere end til det blotte Navn nu ere bekendte. Som denne Egn er af de behageligste og skønneste i Jylland, i Henseende til de skønne Skove, de mange ferske Søer og Aaer, og andre Herligheder, saa har Munkene vidst at udsøge sig her de beste Pladser til deres Boliger. Der er tilforn meldet om at par Anlæg til Klostere ved Sabroe i Sabroeherred og Sminge i Giernherred, men ingen af dem havde nogen Bestandighed. De, som komme til Fuldkommenhed, ere følgende.

Øm Kloster. Øm-Kloster, som laae ved Rye i Tyrstingherred, findes undertiden skrevet Claustum Höm, undertiden Øme Closter eller Em-Closter. Oprindelsen til dette Kloster er denne. Biskop Eskil af Aarhuus, som levede for og efter 1160, havde udseet først Sahebro eller Sabroe, siden et beqvemere Sted kaldet Smaheng (nu Sminge i Tvillum Sogn) til et Kloster, hvortil Abbed Henrik af Vitskøl An. 1165 udsendte en Sværm Cistercienser- eller Bernhardiner-Munke af sit Kloster, Men da dette Sted og var for lidet, og Biskop Sven, efter et Løfte han havde gjort i Havsnød paa Hiemreisen fra Engelland, sig denne Kloster-Stiftelse an, og udvirkede for Munkene hos Kong VALDEMAT I at de maatte flytte til Veng-Kloster, hvis Brødre, som vare sorte Munke og havde en uskikket Abbed, meget slet holdte deres Orden. Her opholdte de sig u tre Aar. Men fordi de af Greve Eriks Syster Frue Margrete leed Forfølgelse, kom de til Bytte med Kongen, og flyttede til Kalvø, hvor da og var et lidet Convent af sorte Munke. Da de ved fire Aars Tid der havde været, funde de dette Sted alt for ubeleiligt, eftersom de undertiden i hele 14 Dage for Storm og Iis (232) ikke kunde komme over Vandet. Hvorfor de opsøgte sig et nyt Bygge-Sted i en liden Bye kaldet ØM strax ved Ryde, som laae meget herligt og beqvemt ved Skoven imellem tvende ferske og fiskerige Søer, Guthnessiø og Mosdiø, solgte alt hvad Gods de havde her og der adspredt liggende, og afkiøbte Bønderne i Øm baade med gode Ord og med List deres Eiendome. Dette var det femte Sted, som var bestemt til disse Brødres Bolig, hvor de og finge fast Fod, og fandt Stedet saa elskværdigt, at de gave det Navn af Cara Insula, deres kiære Øe; thi det laae næsten omflødt af Søer og Aaer. Herhid flyttede de i Foraaret 1172 og opsloge sig Hytter og Telte at opholde sig i, medens Klosteret blev bygget, hvorpaa Biskop Sven af Aarhuus anvendte store Bekostninger, og ei alene gav meget Gods til Klosteret, men og forhvervede det mange Privilegier af Kongerne VALDEMAR OG KNUD, af Paverne, og af

Erkebiskop Absalon, saa ta han med al Ret har fortient Navn af Øm-Klosters Stifter. Anno 1191 døde denne berømte Biskop, og blev ført hid til Klosteret at begraves for det store Vor Frue Alter. Men da Klosteret omsider blev ødelagt, er hans Been og Ligsteen forflyttet til Sogne-Kirken St. Søren's Kirke i Ryde. Ved det Aar 1246 blev Biskopen i Aarhus Petrus Ellassön, som og var Klosterets Velgiører, her begravet, efterat han, foruden noget Gods havde deels skienket og deels solgt sit Bibliotek til Ømkloster. Men hans Eftermand Biskop Tycho gjorde dem endnu meget større Gienvordighed. Men allermest udstod Klosteret i de urolige Krigs-Tider mellem Kong ERIK og Hertug ABEL, saavelsom og ved Begyndelsen af ERIK GLIPPINGS Regiering, da Munkene stode ilde opskrevne hos (233) Kongens Moder Dronning MARGRETE, og beskyldtes for at have huset og hælet den indtrængte Aarhusiske Biskop Arnfast, som havde ombragt Kong CHRISTOFFER I. Imidlertid var Klosterets ny Kirke Anno 1257 med stor Procession og Høitid bleven indviet. Der er intet Kloster her i Landet, hvis Stiftelse og første Fremgang man har saa vel og nøie beskrevet, som Ømklosters, i det ypperlige Manuscript af den Rantzovske Donation, som endnu findes paa Universitetets Bibliotek kaldet Exordium Caræ Insulæ, som er skrevet af en lærd Munk, der selv var med fra Begyndelse og levede til hen i Kong VALDEM. II Tid, siden er dette Skrift af andre fortsat, men det er Skade, at det ikke gaaer længer end til omtrent 1267. Dog opregnes Abbederne indtil 1320 i alt 40 Stykker, af hvilke den første Briennus, en Engellænder, var adskillige gange i Rom, den anden Amilius en Tydske, den tredje Vilhelmus en Nordmand, den fjerde Brandanus en Jyde, men en af de berømteste var Abbed Gunner, som 1222 blev Biskop i Viborg, og 1240 var med i Vordingborg at forsatte den Jydske Lov. Af de senere Abbeder vides, Magnus 1423. Broder Sevren 1508. Abbed Jeb 1522. Brøder Peder Sevensön 1542. Jens Simonsön 1560. Disse tre sidste Forstandere, endskiønt Klosteret ved Reformationen var bleven seculariseret, beholdt dog Navn af Abbeder. 1536 fik Brødrene Frihed, saa mange der vilde, at forlade Klosteret, og de som vilde, at blive derinde, dog at de skulde leve under Christelig Regel og prædike det hellige Evangelium uden menneskelig Digt. 1538 har Kong CHRISTIAN III lagt Ømkloster med flere Bernhardiner Klostre under Abbed Henriks i Sorø Opsyn og Lydelse. Samme Tilsyn og Ret blev ogsaa 1539 overdraget til Abbed Niels Jespersön i Sorø. An 1553 (234) blev Jens Simonsön af Kongen indsat Abbed Peder Sevensön til Medhielpere, med saadant Vilkor, at han skal have Tilsyn med, at der holdes god Skik med Læsen og Siungen i Æmklostrers Kirke efter Ordinantzen, og at Skolen holdes ved Magt der i Klosteret. 1554 blev forfattet en Jordebog for Emkloster, som endnu er til, og viser hvad Gods dertil haver ligget. 1558 skulde Kirken været ødelagt, men for Em Sognemænds Ansøgning den endda ved Magt, og Kongen lagde til Sogneprestens Underholdning Kronens Tiende af Sereslev Sogn. Da Kong FRIDRIK II var kommen til Regieringen, har han i Aaret 1560 nogen Tid opholdt sig i Em-Kloster, og da fundet saadan Behag i Stedets yndige Egn, at det strax maatte forandres og indrettets til et Kongeligt Huus eller Slot, hvorfor Skolen der ved Klosteret da blev afskaffet og Indkomsterne til Aarhus Skole henlagte, ligesom og Abbeden Jens Simonsön samme Aar blev tilladt at være Sogneprest i Rosmus Sogn. Samme Aar bleve og de fem Birke, Rye Birk, Dover Birk, Tøring Birk, Øre Birk og Vissing Birk, befalet at søge eet Ting, som skulde holdes uden for Emkloster. Sidst i bemelte Aar eller først i følgende 1561 har Kongen igien resideret her, og blev Klosteret da i Kongelige Breve kaldet vort Huus Emsborg, ligesom af andre Emsborg Slot, hvoirmed da Holger Rosenkrands blev forlænet og mange omkring liggende Herreder dertil lagte. 1563 gik

Kongelig Befaling til Borgemester og Raad i Horsens, at de skulde gjøre Rede for alle de forrykte og fordulte Jorder i deres Bye, som havde tilforn ligget til Emkloster, og di i lang Tid ingen Afgift havde svaret af. Men den Herlighed varede ikke længe, at her af en Munke-Bolig var blevet et Kongeligt Slot, og man (235) finder allerede 1565, at Kongen har foræret Holger Rosenkrands sin Stald udi Emsborg, som hans Maists. Egne Heste udi stod. Ved samme Tider er formodentlig hele Bygningen nedbrudt, og Stedet blev saa got som til slet intet, da alt Godset blev underlagt Skanderborg Slot, og Jorden til tvende Bønder Jens Jensön og Rasmus Hansön bortfæstet for aarlig Landgilde, hvilken blev saa høit sat, at Kongen 1573 maatte lindre den saaledes, at hver af dem skulde give aarlig til Skanderborg 6 Ørtug Rug, en halv Tønde Smør og en Brændsvin. Endnu vises Rudera af Klosteret, og Stedet, som beboes af Bønder, bærer den Dag i Dag er et af Slot og Kloster samlet Navn og kaldes Emborg-Kloster.

Ring Kloster. Hvor gammel Ring Kloster er, veed man nu ikke, ei heller af hvad Orden det har været. Saa meget vides, at det har været et Nonne-Eller Jomfru-Kloster, og regieret af en Prior og en Priorinde. Det skal da have hørt til Hielmslevherred, til det Sogn, som deraf endnu heder Fruer-Ring, men er siden matriculeret under Voorherred, og ligger til Hylke Sogn. I ældre Tider kaldtes det Rind eller Rinde-Kloster. 1263 har en Frue testamenteret Ecclesiæ *Riind* to Øxe Penninge. I et Brev af 1311 forekommer *Prior* in *Rind*, og 1345 *Katarina Priorissa* in *Rind*. 1424 annammede Erik Lauridsön Erkedegn i Aarhus Capitel af Dronning PHILLIPA Rinde Kloster i gode Troe, som dets Forstander. 1458 var Jes Kanne Forstander i Ringkloster. Hr. Claus Eriksön ligesaa 1495. Niels Clemensön 1507. 1516. Anno 1520 fik Mester Knud Henriksön Gyldenstjerne Secretarius Regius af Kong CHRISTIAN II. Forlænings Brev paa Ring (236) Kloster sin Livstid, med saa Skiels, at han skulde holde de gode Jomfruer, som der indgivne ere, deres Rente og Procent til gode Rede, og holde Kirken, Klosteret og Godset ved Magt. Af 1529, findes et Brev, som er udgivet af Marine Christens Dotter Priorisse i Rang-Kloster, med menige Convent og Mester Knud Henriksön Forstander sammesteds. Da det ved Reformationen var bleven seculariseret, fik Hr. Mogens Giöe dette Kloster i Forlæning. 1547 havde hans Svigersøn Herlov Trolle Ringkloster i Pant og Forlæning, og efter hans Død beholt hans Enke-Frue Birgitte Giöe Klosteret som et Læn og Pant, indtil Kong FRIDERIK II Anno 1571 indløste det fra hende. Hvad Skiebne det siden en Tid lang har haft, vides ikke. Men i Begyndelsen af dette Seculo beboedes det af Amtmand Jörgen Grabov og tilsidst afbrændte, hvorved tillige endeel af Amtets Papirer og Protocoller gik i Løbet. Klosterets Rudera kiendes endnu, men paa Stedet ere Bygte tre Bøndergaarde, som endnu kaldes Ringkloster, og Godset er andensteds henlagt.

Veng-Kloster, som har ligget i Veng udi Hielmslevherred, vidste man neppe, havde været til, dersom ikke det *Mf. Exordium Varæ Insulæ*, som forhen ved Øm-Kloster er omtalt, gav os nogen liden Kundskab derom. Nogle kalde det Vang-Kloster, men HVITFELD i Bispe-Krøniken nævner Stedet mere urigtig Vong, og siger, at Biskop Eskil af Aarhus stiftede der et Kloster 1165 og at Munkene flyttede igien derfra til Em-Kloster 1172. Sammenhængen af denne Stiftelse er forhen viist ved Øm-Klosters Beskrivelse, hvoraf man seer, at det forud var et Kloster i Veng, den Tid Munkene 1165 fra Vitskøl kom der, og at samme da allerede nærmede sig til sin Undergang, thi (237) de gamle Munke med deres Abbed maatte da

rømme, og de nye, da de ikke fandt Klosteret belejligt nok og havde her endeel Fortrædeligheder af en fornem Frue, som formodentlig var det gamle Klosters Patronesse, flyttede efter 3 Aars Forløb 1168 her fra til Kalvø, hvorefter man troer at Veng-Kloster er blevet øde; thi efter den Tid forsvinder det aldeles i Historien. Vil nogen spørge om dette Klosters Ælde og af hvad Orden det hat været, da troer man ikke uden Aarsag, at det har været et af de ældste Klostere i Landet og et af de mange smaae Conventer eller Celliæ, som SAXO beretter at have været til i Canuti Magni Tid, og det saa meget mere, som man har et Privilegium af Kong VALDEMAR I givet dette Kloster i hans Regierings Begyndelse omtrent ved 1158, hvori han nævner Munkene af S. Benedicti Orden og frigiver deres Bønder fra Leding, med disse Ord: *notusicamus, nos Monasterio apud Weng, fratribusque ejusdem Cenobii, ibidem sub regula brati Beenedicti famulantibus, colonos fuos cum moni jure nostro regali, qvod solvere prius consveverant exactoribus nostris propter expeditionem, qvæ Danice Leyding nunsupatur, contulisse.* Nu veed man, at de første Munke, som kom herind, vare Benedictiner: Og i Pave ALEXANDRI III Brev til Kong VALDEMAR skrevet 1166, meldes udtrykkelig, at Veng-Kloster var stiftet og rigelig med Gods forsørget af hans Formænd de gamle Konger. Disse Benedictiner bare sort Munkedragt, og kaldes derfor Nigri Monachi, sorte Munke. De havde en Abbed til deres Formand. Men Klosteret var nu kommet i Forfald, Abbeden Johannes, som da forestod det, var udygtig til Æmbedet og blev beskyldt for adskillige Forseelser, og Munkene holdte ikke deres Ordens Regel som de burde. Hvorfor, da Biskopen i Aarhus (238) var bleven enig med Abbed Henrik i Vitskøl om et Cistercienser Kloster i sit Stift at oprette, og det ikke vilde lykkes paa de to første Steder, i Sabro og Sminge, blev det overlagt og samtykt af Kongen og de andre Biskoper, at Veng-Kloster, som behøvede Reformation og havde nu alene tre Munke, skulde dertil anvendes. Abbed Johannes gav sig som Munk under Cistercienserne, og de faa Benedictiner-Munke maatte enten rømme eller antage denne Orden, saasnart de nye Ordens Brødre, som Abbeden af Viskøl havde udsendt, nærmede sig og indtogte Klosteret. Dette skede 1165 og blev dem da sat en brav Mand til Abbed heed Briennus, hvilken blev udskikket til Rom og erholdt Pavens Stadfæstelse paa denne Forandring. Medens Cistercienserne opholdt sig i Veng-Kloster, om de i Uenighed med den fornem Frue dei Egnen ved Navn Margrete, Syster til Greve Erik, som var det Kongelige Huus nær Paarørende og stod meget vel hos Kong VALDEMAR. Iblant anden Fortred, hun paaførde dem, borttog hun af deres Kirke nogle kostbare Ornamente, hvoraf hun forærede et til Dronningen af purt Guld, dernæst tog hun dem med Magt en Eiendom fra af fire Mark Gulds Værd, og uagtet de siden, endog ved Pavens Bemidling, gjorde sig al Umag for at faae det tilbage, udrettede de dog intet. Imidlertid havde de gjort et Mageskifte med Kongen, og givet ham Veng i Steden for Kalvø, hvor da ogsaa var et lidet forfaldet Convent. Didhen flyttede Munkene 1168 da de havde tildraget tre Aars Tid i Veng-Kloster. Bemelte Frue Margrete anholdte strekt hos Kongen, at han for andet Gods i Fyen vilde afstaae Veng til hende, hvor hun vilde indrette et Nonne-Kloster. Men der blev intet af: thi man finder, at Munkene efter nogen Tid igien byttede med Kongen og finge (239) Veng tilbage, hvorimod Kongen fik deres Jord i Eskingbek og disse Byer, Fardale, Smaheng og Wole. Altsaa er Veng siden forbleven under Ømkloster, hvor Munkene 1172 endelig landede.

Vising-Kloster, liggende i Synder Vising Sogn Tyrsting-herred, har fordum været et Nonne-Kloster, som man nu om Dage veed meget lidet om. Dette veed man, at det har haft

en Prior til Forstander, men ikke, af hvad Orden det har været, ei heller naar og af hvem stiftet. Den ældste Efterretning man har om Vissing Kloster, er, at Hertug Abel 1249 i den Krig han havde med Kongen sin Broder, afbrændte Kloster Jomfruernes Bye gamle Vissing, undtagen Kirken. Anno 1268 har en Adels-Frue i sit Testament givet to Mark Penge til Vissing Kloster. Et Document af 1345 nævner Claustum Wisingæ, som et da blomstrende Kloster. Og 1411 nævner Claustum Wissing, som et da blomstrende Kloster. Og 1411 nævnes Hr. Jens Prest og Prior i Vissing-Kloster. Siden er intet forekommet om dette Kloster. Dog kan være troligt, at det har vedvaret til Reformationstiden, da Godset formodentlig, ligesom der øvrige i disse Herreder, er underlagt Skanderborg Slot. Nu er paa Stedet to Bøndergaarde, som endnu bære Navn af Vissing-Kloster.

Voor-Kloster, som har ligget i Voor-Ladegaards Sogn i Voorherred, skrives i gamle Skrifter paa adskillig Viis, Sorø, Oræ, Woder, Øre og Wore-Kloster. Var et Munke-Kloster, og havde en Abbed til Forstander, men man veed ikke til visse, af hvad Orden det har været. Dog, siden man har fundet, at Brødrene af Præ-Kloster stode i Brøderskab med Skovklosters Munke i Siælland, som var af S. Benedicti Orden, gietter man, at de ogsaa kan have været Benedictiner. Dersom saa er, da er det vist nok et af de ældste Klosters (240) i Landet. Gammelt er det; thi allerede Anno 1184 nævnes en Abbed der i Klosteret, Goto Abbas de Hotö. Anno 1518 fik Abbeden i Vore-Kloster Vederkiendelse paa 8 lødige Mark Sølv, som han Kongen laante. 1521 fik Abbed Thomas af Ore-Kloster Kong CHRISTIAN II Qvitantz for 100 Mark for to Karle, han skulde udgiven. 1532 har Abbed Thomas Pedersön og menige Convent i Ore-Kloster og alt dets Gods, hvilket Kong FRIDRIK I haver stadfæstet. Ved 1536 fik Abbed Morten i Voer-Kloster Kong CHRISTIAN III. Brev, at hvilke af Brødrene ikke vilde blive i Klosteret, de maatte have Frihed at udgaae, og de, som ville, matte blive derinde, dog at de skulde være deres Abbed lydig, leve ærlige, og prædike det hellige Evangelium uden menneskelig Tant. 1538 fik Hr. Maurids Mortensön, Officialis i Aarhuus, Kong CHRISTIAN III. Stadfæstelse paa at være Forstander i Vore-Kloster, hvortil han af menige Convents Brødre var udvalgt. Hr. Mourids var Abbed i Klosteret til 1542. Da blev det af Kong CHRISTIAN III. Pantsat til Mikkil Grop, hvilken og 1647 fik Forhøielses Brev paa Vore-Kloster, som han i Pant havde. Indtil 1552 vare endnu Munke her i Klosteret; thi i dette Aar fik Hr. Bent Bertelsön, som havde været indgiven i Ore-Kloster, Kongelig Tilladelse at nyde fri Underholdning i Kronens Kloster Emkloster. Anno 1555 undte Kongen Hans Due Foged i Ore-Kloster, at nyde og beholde en Klosterets Gaard i Vising Sogn kaldet Nedenskov, som 1560 blev hannem af Kong FRIDRIK II stadfæstet. 1563 forlæntes Peder Skram med Herligheden af nogle Kirke-Boele og øde Jorde, som laae til Bierke Kirke, og som Abbeden af Vore-Kloster havde, den (241) Tid Klosteret var ved Magt. At Voor-Klosters Gods efter Reformationen var bleven lagt under Skanderborg Slot, viser et kong FRIDRIK II. Brev af 1568 som bevilger Kronens Bønder i Skanderborg Læn, som tilforn laae til Ore-Kloster, men nu til Skanderborg Slot, at være fri for at give Korn naar de giøre Arbeid til Slottet. 1569 bevingde Kongen Peder Tydsk at maa bekomme Kronens Mølle Øre-Klosters Mølle. Ved den Mølle, som endnu heder Voor Kloster Mølle, sees Rudera af Klosteret, som har haft en deilig Prospect af Skov, Vand og Eng, og har ligget ved Siden af den store Mos Søe. Voor Ladegaard Bye har Navn af en Ladegaard, som forud der laae og hørde Voor-Kloster til.

Læns mænd og Amtmænd. Læns mænd og Kongelige Fogeder paa Skanderborg før Souverainiteten, og efter 1660. Amtmænd der i Amtet, har været følgende:

Dn. *Nicolaus Brok*, advocatus in Scandorpborg 1302.

Joanned Palnesson, Capitaneus Episcopi Arusiensis in Schanderborg 1420 Biskopen I Aarhus maae da have hafr Skanderborg i Pant, siden han havde sin Høvedsmand det paa Slottet.

Jes Olssön Foged paa Skanderborg 1425.

Otte Nielssön Rosenkrands, Høvedsmand paa Skanderborg 1452.

Erik Ottessön Rosenkrands 1456.

Jens Juul til Ugelstrup.

Niels Clausön, Biskop i Aarhus, havde Skanderborg i Forlæning af Kong CHRIST. II 1513.

Mogens Giöe til Clausholm 1516.

Hans Stygge 1546.

Jörgen Lykke til Overgaard 1547.

Albret Giöe 1552.

Eskil Giöe 1560.

Holger Rosenkrands til Boller fra 1561 til 1573.

Claus Glambek 1573.

Manderup Parsberg 1592.

Voldemaf Parsberg 1602.

Laurids Ebbesön til Vistruo 1635 1646.

Hr Anders Bilde 1655.

Gunde Rosenkrands 1660.

Corfitz Trolle Befalingsmand paa Skanderborg 1665.

Joachim Schack General Major fra 1684 til 1700.

Jörgen Grabow Conferentzraad fra 1701 til 1728.

Christian Reventlov Kammerherre og siden Geheimeraad 1729 1730.

Friderik Ludvig von Voyda Ridder og Kammerherre far 1731 – lever endnu 1767.

